

TARTON YLIOPISTO
FILOSOFINEN TIETEKUNTA
VIRON JA YLEISEN KIELITIEDEEN LAITOS
SUOMALAIS-UGRILAISET KIELET

Maria Krinal

VOTI KAALINA MOJA, VOTI MAALINA MOJA: REFRENGIT
INKERINSUOMALAISSA JA ETELÄKARJALAISSA KANSANLAULUISSA

Maisterintutkielma

Ohjaaja Juha-Matti Aronen

TARTTO 2014

Sisällysluettelo

Johdanto.....	4
Aineisto ja metodi.....	6
1. Refrengi eri konteksteissa.....	8
1.1. Peruskäsitteet.....	8
1.2 Refrengin käsite.....	10
1.3 Suomen kielelle luonteenomaisia piirteitä ja historiallisia muutoksia – refrengit ja suomen fonotaksi	10
1.4 Refrengit ja onomatopoeettiset sanat	14
1.5 Refrengi suomalaisessa kansanmusiikissa	16
1.6 Venäjän vaikutusta kielessä ja kansanrunoudessa	18
1.7 Eteläisten alueiden esitystavat	19
1.8 Kerääjät	21
1.8.1 A. A. Borenius-Lähteenkorva	22
1.8.2 Armas Launis	23
1.8.3 Elsa Enäjärvi-Haavio	24
2. Inkerin alueella asuneet kansat ja alueen historialliset kielimuodot.....	26
2.1 Inkerin suomalaiset.....	27
2.2 Itämerensuomalaiset kieliryhmät	28
2.3 Alueella olevat muut kansanryhmät.....	29
3. Karjalan alue ja sen historialliset kielimuodot.....	32
3.1 Karjalan kieli ja sen jakautuminen	32
3.2 Suomen-Karjalan kielimuodot ja niiden yhtäläisyyksiä ja erilaisuuksia	34
4. Venäläisperäisten sanontojen ja lauseiden esiintyminen inkerinsuomalaisissa ja eteläkarjalaisissa kansanlauluissa	37
4.1 Venäläisiä mukautettuja muotoja refrengissä.....	37
4.1.1 <i>Ka(a)lina ma(a)lina</i>	38
4.1.2 <i>Selennoi saadu</i>	40
4.1.3 Rallatukset.....	41

4.1.4 <i>Luuli, oi dai/ai da, l'ole ja laadoi</i>	42
4.1.5 Persoonapronominit <i>moi/moja(maja)/majoi</i>	44
4.2 Muita venäjänkielisiä lauseita.....	46
4.3 Refrengit uudemmassa kansanlaulussa	49
4.4 Tulokset.....	51
Yhteenveto	53
Lähteet.....	57
Aineiston lähteet ja analyysillä käytetyt sanakirjat:.....	61
<i>Voti kaalina moja, voti maalina moja: refräänid ingerisooime ja lõunakarjala</i> <i>rahvalauludes.....</i>	63
<i>Voti kaalina moja, voti maalina moja: refrains in the folk songs of Ingrian Finns</i> <i>and South Karelians.....</i>	67

Johdanto

Kansanlauluja on kerätty ja tutkittu noin kaksisataa vuotta. Niitä on luokitettu monella eri tavalla ja tutkittu monta eri aluetta ja monesta eri näkökulmasta. Jostakin syystä ovat kansanlaulujen refrengit jääneet sivuun, vaikka niiden osa kansanlauluissa on tärkeä.

Oma kiinnostukseni alkoi virolaisten kansanlaulujen ja folkmusiikin kuuntelemisesta, jonka jälkeen alkoi kiinnostaa kansanmusiikin asema toisissa maissa, erityisesti Suomessa. Sitten aloin ajattelemaan itäisiä ”rajakansoja”, jotka ovat vuosisatoja sitoneet rauhallista suomalais-ugrilaista ja temperamenttisempaa slaavilaista perinnettä. Suomen puolelta voisi varmasti mainita karjalaisia ja inkeriläisiä, Viron puolelta esim. setukaisia. Heidän kansanlauluissa on sekä sävelmän että lyriikan osassa nähdä vaikutuksia molemmista kulttuureista. Niitä merkkejä voi nähdä selvästi inkeriläisten ja karjalaisten kansanlauluissa. Tarkemmin päätin ottaa huomion kohteeksi kansanlaulujen refrengit. Refrengissä voi nähdä erilaisia fraaseja, jotka ovat tulleet venäjän kielestä tai slaavilaisesta kulttuurista yleisemmin, esim. *kalina malina, vot tak jne.* On käytetty myös venäjänkielisiä lauseita, joita ei ole mukautettu, esim. *Eto pravda, eto pravda, eto pravda vsë bylo.* Lisäksi on myös fraaseja, joiden alkuperä ei ole niin selvä ja joita täytyy analysoida enemmän, ovatko ne venäjän vaikutusta vai ainoastaan rallatusrefrengijä, esim. *oi dai, ai da/ai ta jne.*

Kirjallisia viitteitä refrengien käytöstä ei ole kovin paljon, mutta niitäkin löytyy. Esimerkiksi Elsa Enäjärvi-Haavion *Pankame käsi kätehen* (1949: 146–149), jossa hän esittelee eteläisten alueiden (se tarkoittaa Etelä-Karjalaa ja Inkeriä) kansanlauluja ja niiden esitystapoja. Hän mainitsee, että siellä ovat hyvin tavallisia niin sanottu rallatusrefrengit, jotka ovat kalevalamittaisissa kansanlauluissa myöhempiä ilmiöitä.

Pirkko-Liisa Rausmaa kirjoittaa puolestaan teoksessaan *Ilokerä* (1985: 11–12), että refrengit ovat yleisimpiä tanssi- ja piirileikkilauluissa ja niiden tavoitteena oli se, että kaikki osallistujat voisivat laulaa ainakin jonkinlaista osaa laulusta ja samalla esilaulaja voi ajatella uutta säkeistöä. Leea Virtanenkin on teoksessaan *Suomalainen kansanperinne* (1991) maininnut, että refrengit ovat eteläisten alueiden ilmiötä, se tarkoittaa Karjala kannasta, Inkerinmaata ja Viroa, ja ne ovat ominaisia tanssilauluille.

Yleensä on refrengit sivuutettu ja niitä ei ole nähty laulun tärkeänä osana. Esimerkiksi Lauri Harvilahti on maininnut väitöskirjassaan *Kertovan runon keinot* (1992: 21) "Kuoro kertoo viimeistä sanaa tai osa siitä lisäten loppuun merkityksettömiä tavuja", mutta ei ole varsinaisesti tutkinut niitä. Myös toiset tutkijat ovat kiinnittäneet enemmän huomiota vain säkeiden teksteihin ja ovat jättäneet sivuun melodiat, joista voisi saada paljon tietoja esim. refrengien rytmillisistä erikoisuuksista.

Petri Lauerma on kuuluisimman pohjoisinkeriläisen runonlaulajan Larin Parasken tuotantoa tutkiessa todennut: "Kalevalamittainen epiikka on todellisuudessa ollut ainoastaan laulettua, mutta sen kerääjät ovat enimmäkseen olleet kiinnostuneita vain laulujen sanoista. Melodiat on jätetty merkitsemättä, ja muistiinmerkitsemisen helpottamiseksi laulajia on pyydetty sanelemaan runonsa. Tällöin niiden kieliasu on tavallisesti lähentynyt puhuttuja murteita, vaikka lauletuissa versioissa olisikin säilynyt puhutusta kielestä jo kadonneita piirteitä." (Lauerma 2001: 44)

Tämä osoittaa hyvin, miten tutkijat ja kerääjätkin ovat sivuuttaneet muutamat kansanlaulun osat ja keskittyneet vain säkeiden teksteihin ja laulun tarinaan, vaikka esim. refrengistä voi saada hyvin paljon tietoa kielen ja kulttuurin historiasta.

Työ koostuu johdannosta, neljästä isosta luvusta ja yhteenvedosta. Ensimmäisessä luvussa esitellään työn peruskäsitteitä ja sijoitetaan refrengit sekä kielelliseen että kulttuuriseen kontekstiin sekä selvitetään venäläistä vaikutusta inkerinsuomalaisiin ja eteläkarjalaisiin kielimuotoihin ja kulttuuriin. Alussa kiinnitetään huomiota refrengeihin suhteissa suomen kielen fonotaksiin. Toinen ja kolmas luku käsittelevät Inkerinmaan ja Karjalan alueita, historiallisia kielimuotoja ja miten venäjä on vaikuttanut niihin. Ne ovat työn kulttuuris-historiallisena taustana. Neljäs luku koostuu aineiston analyysistä, jonka jälkeen tiivistetään yhteenvedossa päätelmät ja tulokset.

Aineisto ja metodi

Päälähteet aineiston valitsemisessa ovat olleet Armas Launiksen toimittama *Suomen kansan sävelmiä*. Neljäs jakso. I Inkerin runosävelmät (1910), joka sisältää yli 900 Inkeristä kerättyä kansanlaulua, ja 34 nidoksen sarja *Suomen Kansan Vanhat Runot*, josta otettu huomioon tarkemmin Aunusta, Karjalan kannasta, Itä- ja Pohjois-Inkeriä, Keski-Inkeriä, Raja-Karjalaa, Pohjois-Karjalaa, Länsi-Inkeriä ja Tverin alueita koskevat osat. Materiaalia löysin myös Anneli Asplundin teoksesta *Kansanlauluja Inkerinmaalta* (1992), Pirkko-Liisa Rausmaan teoksesta *Ilokerä* ja sarjasta *Karjalaisia kansanlauluja*, Käkisalmen, Lieksan, Suojärven, Johanneksen, Viipurin seudulta, Kivennavalta, Impilahdelta ja Rautjärveltä. Anneli Asplund ja Pirkko-Liisa Rausmaa ovat Kansanrunousarkiston tutkijoita, jotka ovat vuosikymmeniä tutkineet suomalaista kansanperinnettä, sekä lauluja, tansseja että piirileikkejä.

Työhöni valitsin 139 inkerinsuomalaista ja eteläkarjalaista kansanlaulua. Niiden valinnassa otin huomioon seuraavat kriteerit: 1) laulussa on refrengi, 2) refrengi ei ole vain säkeen toistaminen, vaan sen täytyy olla lause venäjältä tai fraasi, joka periaatteessa voi viitata venäjään. Laulut ovat pieniä, mutta niiden avulla voi jo nähdä tiettyä toistuvuutta eri lauluissa, mikä auttaa tekemään yleistyksiä. Käytyäni läpi laajan taustamateriaalin pidän työni aineistoa riittävän suurena ja kylläntyneenä päätelmiä varten.

Kansanlauluja luokittelin ensiksi kahteen ryhmään: 1) venäläisiä (mukautettuja) muotoja refrengissä, 2) suoraan venäjältä otettu lauseet. Lauseiden luokkaa oli helpompaa analysoida, koska siinä käytettiin venäjän kieltä latinan translitteraatiossa. Fraasien luokka oli vaikeampaa, koska selvien sanontojen (esim. *kalina*-tyyppiset refrengit) ohessa oli sellaisia, joiden luokittelu voikin olla ongelmallista sekä sanojen mukautumisen että onomatopoetiikan takia.

Analyysin metodi on enemmän kvalitatiivinen kuin kvantitatiivinen, koska pelkät numerot eivät sano paljoakaan laulujen ominaisuuksista tai merkityksistä. Aineistossani

oli muutamia muotoja, erityisesti venäjänkielisiä lauseita, jotka esiintyivät vain yhden kerran, mutta niitä ei olisi voinut sivuttaa, koska ne näyttävät venäjän vaikutusta selvimmin ja niiden tulkitseminen oli yksinkertaisempaa kuin lyhempien refrengimuotojen.

Työni on kielellis-kulttuurinen tutkimus, koska kansanlaulujen tekstien tutkimisessa kieli ja kulttuuri nivoutuvat vahvasti toisiinsa, esim. runontutkija Anneli Asplund on viitannut myös runon kielelliseen puoleen: kansarunouden kerääjän Armas Launiksen äänitteissä käyttävät Soikkolan kylien laulajat *h*-äänteen tilalla *g*-äänettä: *elettige ~ eletteihin, päägä ~ päähän* (Asplund 1992: 166). Tämä osoittaa, että runontutkimus liittyy kielentutkimukseen.

Kielitieteelliseltä kannalta työn vahvuus on varmasti kaksikielisyydessä: monissa kansanlauluissa voi nähdä hyvin suomen ja venäjän vaihtelua ja niiden kahden samanaikaista käyttöä. Analyysissa vertaillaan myös eri alueiden kulttuureja (Inkerinmaa ja Etelä-Karjala vs. Venäjä), joita voi tarkastella eri aspekteista. Esimerkiksi suomalaisugrilainen kulttuuri lienee rauhallisempaa kuin venäläinen temperamenttisempi kansanperinne. Refrengien puolelta eroja voi nähdä myös Inkerinmaan ja Karjalan välillä sekä määrässä että muodossa.

Olen työssä tukenut moniin tätä aihetta koskeviin tutkimuksiin, mutta tärkeimpinä edeltäjinä ovat kielitieteellisen puolelta Eve Mikosen *Deskriptiiviset sanat: määritelmät, muoto ja merkitys* (2002), jossa hän tutki ekspressiivisanoja ja niiden alaluokkia deskriptiivisiä ja onomatopoeettisia sanoja, sekä Anni Jääskeläisen *Todisteena äänen kuva. Suomen kielen imitatiivikonstruktiot* (2013), joka käsittelee äänijäljitelmiä (onomatopoetiikkaa ja imitatiiveja). Kansanmusiikin kannalta on ollut tärkein Kati Kallion tutkimus länsi-inkeriläisestä runosta, johon kuuluvat myös refrengit, *Laulamisen tapoja. Esitysareena, rekisteri ja paikallinen laji länsi-inkeriläisessä kalevalamittaisessa runossa* (2013). Kaikki kolme mainittua ovat uudehkoina väitöskirjoina keskeisiä nykyaikaisessa tutkimuskentässä. Vanhempi, mutta perustavanlaatuinen teos on Elsa Enäjärvi-Haavion *Pankame käsi kätehen* (1949), jossa tekijä on käsitellyt suomalaisten kansanlaulujen esittämistapoja ja eteläisten alueiden tavoissa maininnut myös refrengiä.

1. Refrengi eri konteksteissa

1.1. Peruskäsitteet

Ensiksi lienee paikallaan selvittää yleistä kansanlaulun käsitettä. Tieteen Termipankin mukaan *kansanlaulu* on suullisena välittynyt, muistinvaraisena säilynyt, muodoltaan yksinkertainen laulu, jonka alkuperäinen tekijä on tuntematon. Kansanlaulut käyttävät enimmäkseen vakiintuneita kielikuvia, mittaa ja muita rakenneosia. Laajasti ottaen suomalaiset kansanlaulut voi jakaa kahteen luokkaan: *vanhempi alkusoinnillinen runolaulu* ja *uudempi loppusointua käyttävä kansanlaulu*. (Apo 1994: 19–21.)

Heikki Laitinen on runolaulusta kirjoittanut seuraavasti: "Suomen musiikinhistorian merkillisin luku on runolaulu. Satojen vuosien ja kymmenien sukupolvien ajan se oli suomenkielisen väestön tärkein musiikin ja runouden muoto. Se ei ollut vain laulu tai laulunlaji, vaan kokonainen laulukulttuuri. Samanlainen laulu vallitsi läntisten itämerensuomalaisten keskuudessa: virolaisten, vatjalaisten, inkeroisten, suomalaisten ja karjalaisten. Samantapaista arkaaista laulua on laulettu monilla maailman kielillä ja monissa kulttuureissa, ja vanhimmat runolaulujen myytit ovat tuttuja kaikilla mantereilla. Runolaulun merkillisyys ei kuitenkaan ole ainoastaan sen omassa historiassa, vaan siinä, mitä on seurannut muistinvaraisen aikakauden jälkeen. Runolaulu säilyi elävänä laulukulttuurina niin pitkään, eräillä alueilla viime vuosisadalle saakka, että sen säkeitä saatiin talteen uskomattomat määrät. Runolaulun synty häipyi historian hämärän. Vaikka meille on säilynyt muistinvaraisia runolauluja kirjallisessa muodossa vasta 1600-luvulta ja vaikka valtaisa tallennustyö tehtiin pääasiallisesti vasta 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa, on monenlaisten vertailevien tieteellisten menetelmien avulla sadan viidenkymmenen

vuoden tutkimushistorian tuloksena päätelty runolauluja laulettu jo pari kolme tuhatta vuotta sitten." (Laitinen 2006: 15.)

Kati Kallio käsittelee runolaulua seuraavasti: Runosävelmät ovat tyypillisesti yhden tai kahden runosäkeen pituisia ja vastaavat rakenteeltaan runon tekstisäettä. Etenkin Inkeristä löytyy kuitenkin myös monimutkaisempia rakenteita: osakertauksia, venytyksiä, lisätavuja, refrengiä (Kallio 2013: 124).

Runolaulun keskeinen mitta on ns. kalevalamitta, joka olemukseltaan on nelipolvinen trokee. Se saattoi syntyä jo kantasuomalaisen kauden loppupuolella (2000–500 e.Kr.), kun kielten eriytyminen oli juuri alkamassa. Mitan ensimmäinen runojalka on melko vapaa ja voi sisältää 2–4 tavua, seuraavissa jaloissa on sana pääpainollisen tavun asema määrätty. Jos pääpainollinen tavu on pitkä, sijaitsee se runojalan nousussa, jos lyhyt, sitten laskussa. Runolaulujen tyylikeinot ovat yksinkertaisia: kertaus ja alkusointi, kielikuvia löytyy harvoin. (Apo 1994: 19–20.)

Uudempi loppusoinnillinen kansanlaulu eli rekilaulu alkoi levitä 1600–1700-luvulla, ensiksi Länsi-Suomessa, mutta pian myös itäisillä alueilla, jossa vanhempi perinne kuitenkin säilyi vielä 1800-luvulla. Riimillinen kansanlaulu on länsiperäinen ja perustuu keskiaikaiseen eurooppalaiseen tanssilauluun. Kun runolaulussa oli tärkeämpi teksti, niin rekilaulussa on painopiste sävelmällä. (Apo 1994: 21; Soinninen 1977: 17)

Rekilaulun aiheita on erilaisia. Työni kannalta ovat tärkeitä tanssi-, piirileikki-, keinu- ja juhlapäivän laulut, joita oli aineistossani paljon. Tanssilaulujen alalajina voisi mainita inkerinsuomalaisen röntyskän. *Röntyskällä* on pohjoisinkeriläinen tausta: Asko Pulkkinen jakaa tutkimuksessaan jo 1920-luvulla Inkerinmaan kahteen osaan niin, että pohjoisessa tanssitaan röntyskää ja etelässä katrillia. (Pulkkinen 1929 :7). Röntyskätansseissa säkeistöt liikkuvat vapaasti laulusta toiseen ja laulun sanat ja sävelmät vaikuttavat tanssin luonteeseen. (Aronen 2011: 36, 42–43). Röntysköiden refrenginä voi pitää esim. *liilee-lailee alla lee ja lailee*-tyyppiä, josta on pari esimerkkiä aineistossanikin.

1.2 Refrengin käsite

Luultavasti käytetyin termi tutkimuksessani on *refrengi* ja sen takia on hyvin tärkeä määritellä se käsitteenä mahdollisimman tarkasti. Perinnetieteen terminologia sanoo refrengistä seuraavaa: "Kuten riimi sitoo säkeet yhteen ja helpottaa niiden muistamista, samoin refrengi eli kertaus sitoo muuttumattomana toistuen tavallisesti säkeistöt runon kokonaisuuteen (esim. "sulimanirallia laulan vain", riimillisen balladin joka säkeistön lopussa)." (Perinteentutkimuksen terminologia 1998)

Elsa Enäjärvi-Haavio (1949: 145–148) kuvailee refrengiä eteläisten alueiden (Inkerinmaa, Karjalan kannas, Viro) kansanlaulujen esitystavan osana. Laulussa on esilaulaja ja ”puoltaja” tarttui säkeen viimeisen sanan tai viimeisten tavujen kohdalla ja laulaa yhdessä esilaulajan kanssa, sen jälkeen hän laulaa yksin koko säkeen uudestaan. Sitten refrenginä voi pitää vain säkeen kertaamista, mutta Enäjärvi-Haavio mainitsee myös myöhemmin ilmaantuneita rallatusrefrengiä sekä venäläisperäisiä *kalina*-tyyppisiä refrengiä (refrengin taustaa ja käyttöä käsitellään enemmän luvussa 1.5).

Kati Kallio on oma väitöskirjassansa määritellyt sen seuraavasti: refrengi tarkoittaa joka säkeen tai säeparin yhteydessä samanlaisena toistuvaa, usein säkeiden kertauksen sijaan laulettua kertaumaa, joka Länsi-Inkerissä usein on peräisin venäjän kielestä. (Kallio 2013: 111)

Kallio tutki Länsi-Inkeriä, mutta sitä käsitettä voi helposti laajentaa koko Inkerille ja Karjalallekin samankaltaisen lauluperinteen takia, josta refrengi johtuu. Täytyy vielä lisää, että refrengin ei tarvitse olla vain venäjästä, vaan se voi olla myös suomen kielen sisältäkin.

Refrengin synonyymina voisi olla suomeksi myös kertosäe tai kertauma.

1.3 Suomen kielelle luonteenomaisia piirteitä ja historiallisia muutoksia – refrengit ja suomen fonotaksi

Jokaisella luonnollisella kielellä on takanaan pitkä kehityshistoria. Kielen elinehtoihin kuuluu se, että on olemassa riittävän suuri kieliyhteisö, joka käyttää kieltä äidinkielenään

ja siirtää sen perintönä seuraaville sukupolville. Kieli on kuollut tai keinotekoinen, jos se elää pelkästään kirjallisina dokumentteina tai siirtyy ihmiseltä toiselle tietoisien opiskelun välityksellä ilman, että kukaan puhuu sitä äidinkielenään. (Häkkinen 2002: 10)

Kaisa Häkkisen mukaan kielen muuttumisen syynä on usein vieraan kielen vaikutus. Selvimpiä merkkejä tästä ovat lainasanakerrostumat. Koska lainattujen sanojen alkuperäistä asua määriteltäessä on otettava huomioon myös se, mitä tiedetään lainanantajakielen äännehistoriasta, voidaan laajalevikkisten lainojen avulla tehdä myös päätelmiä siitä, kuinka uskollisesti eri kielet ovat tämän alkuperäisen asun säilyttäneet. (Häkkinen 2002: 12–13)

Inkerinsuomalaisten ja karjalaisten kansanlaulujen refrengeihin ovat vaikuttaneet monet eri tekijät. Niitä voi verrata muuhun lainattuun ainekseen, myös Häkkisen esittelemiin lainasanoihin. Refrengissä esiintyy suoria lainoja esim. venäjän kielestä (Pääsköilintu, päivälintu, *rozal' moja li vinograd zelënyj*), mutta on myös erilaisia taustaltaan hämäriä rallatuksia, joissa niissäkin voi esiintyä tavalliselle puhutulle kielimuodolle vieraita foneemeja, tarkemmin ottaen konsonanttifoneemeja.

Kaino Laaksonen ja Anneli Lieko jakavat suomen konsonanttien fonotaksin seuraavasti:

	Labiaalit	Dentaalit	Palatovelaarit	Laryngaalit
Klusiilit				
soinnittomat	p	t	k	
soinnilliset	(b)	d	(g)	
Frikatiivit	(f)	s, (š)		h
Lateraalit		l		
Tremulantit		r		
Nasaalit	m	n	ŋ	
Puolivokaalit	v		j	

He kirjoittavat, että sulkeisiin merkityt foneemit ovat toissijaisia; ne eivät kuulu suomen yleiskielen foneemistoon. Supisuomalaisissa sanoissa ei ole sananalkuisia konsonanttiyhtymiä, mutta niitä esiintyy uudehkoissa lainoissa. (Laaksonen jt 1992: 13, 15)

Huomattakoon, että kirjakielen *d* ei ole kuulunut suomen fonotaksiin, ja eri murteissa on sillä eri vastineita, esim. Lyytikäinen jt (2013: 19, 128, 249, 406) on tuonut esiin, että länsimurteissa on *d*:n vastineet olleet dentaalispirantti δ sekä *l* tai *r*, itämurteissa on sen sijasta *j*, *v*, *h* tai kato (\emptyset). Inkerinmaan ja Karjalan historiallisia kielimuotoja käsitellään myös tästä näkökulmasta luvuissa 2 ja 3.

Jalo Kalimakin on kirjoittanut, että sanan alussa ei kantasuomessa ole ollut konsonanttiyhtymiä. Vanhemmissa lainasanoissa on originaalin sananalkuisesta konsonanttiyhtymästä vain viimeinen saanut vastineen, esim.: s. *vapaa* = ven. *svobodā*. Tähän ryhmään kuuluviksi ei voi lukea ne verraten myöhäiset suomessa yhdellä konsonantilla alkavat sanat, jotka ovat tulleet suomeen karjalan kielen välityksellä, jos karjalan kieli osoittaa, että sana on lainauksessa säilyttänyt konsonanttiyhtymän, esim.: s. *riusa*, karj. *priuša*, *briuza*, *briuža* 'varsta' = ven. *priuz*. Eräissä tapauksissa vastaanottava kieli ei ole halunnut luopua konsonanttiyhtymästä. Ääntämisvaikeus on poistettu välivokaalilla, joka on seuraavissa esimerkeissä *u*: s. *suvalkko*, *suvakko* 'kangastukki' = ven. *svólok*. (Kalima 1952: 60–61)

Tätä listaa täydentää vielä Tapani Lehtinen, joka tuo esimerkkejä, miten lainasanat ovat sananalkuisen konsonantin mukaan mukautuneet: koulu (latinan *schola*, ruotsin *skola*) ja raja (venäjän *kraj*). Hän tekee pienen katsauksen myös lainasanojen historiaan, joka näyttää, että lainautumisen rekonstruktiota ei voi aina liittää vain kantakieleen. Esim. monet muinaisvenäjästä itämerensuomalaisiin kieliin saadut lainasanat (*pappi*, *risti*) näyttävät periytyvän itämerensuomalaisten kielten yhteisestä kantakielestä myöhäiskantasuomesta, mutta mm. sanojen kulttuurihistoriallinen tausta (kristinusko) viittaa siihen, että ne on saatu vasta myöhemmin. (Lehtinen 2007: 32, 55)

Mikone kirjoittaa väitöskirjassansa, että itämerensuomalaisten kielten tutkimuksessa on useimmat neutraalille sanastolle vieraat äänteet ja äänneyhtymät selitetty lainoiksi. Mutta työn kannalta on oleellista mainita, että esim. Karl Kont on tutkinut kaikkien itämerensuomalaisten kielten konsonanttiyhtymällä alkavia sanoja ja olettaa, että itämerensuomalaisten kielten ekspressiivisessä sanastossa esiintyvät sananalkuiset konsonanttiyhtymät ovat alkuperäisiä, eivät lainattuja. Jos edellä mainittuja rallatuksia katsotaan ekspressiivisyyden ja onomatopoeettisuuden aspektista, niin Mikone määrittelee ne seuraavasti: ekspressiivisten sanojen tunnusmerkkisyyttä: 1) sananalkuiset

konsonanttiyhtymät, 2) sananloppuiset konsonanttiyhtymät, 3) kolmen tai neljän konsonantin yhtymät ensimmäisen ja toisen tavun rajalla. (Mikone 2002: 43–44, 77).

Sitä ajatusta tukee myös Anni Jääskeläinen väitöskirjassaan: sananalkuiset ja –loppuiset konsonanttiyhtymät ovat *e*-sanoissa (ekspressiivisanoissa) mahdollisia (*pruiskauttaa*, *klöntti*, *skrling*, *tömps*), ja Karlssonin (1983: 109–110) mukaan esimerkiksi useimmat *rsk*- ja *lsk*-yhtymän sisältävät sanat ovat deskriptiivisiä (esim. *hölskyä*, *molskahdella*, *vilskata*, *hurskua*, *narskahdella*, *virskua*). (Jääskeläinen 2013: 13)

Katsoessa esim. karjalaisia kansanlauluja, voi löytää pari esimerkkiä, jotka todistavat konsonanttiyhtymien esiintymistä. Esim.:

(1)

*Kerran kun mä rakastuin tyttöön,
Hän tulta mun rintaani toi.
En vertaistaan löytänyt mistään,
Kun kantelo äänensä soi.
Niin ihanat oli hänen frallalalalalei,
frati frallalalalalei, fratifrallalalalalei,
Niin ihanat oli hänen silmänsä,
kun katseensa niistä hän loi.*

Samoja konsonanttiyhtymiä voi nähdä myös muuallakin Suomessa yleisesti tunnetuissa lauluissa *Oli yksi lauantai-ilta* (2) ja *Väki tuli saaresta* (3)

(2)

*Oli yksi lauantai-ilta,
kun sinua odotin.
Ja mä odotin niin kauan,
sun frei, sun frei, sun frallalallallei,
että kello oli kymmenen.*

(3)

Väki tuli saaresta, fralialilei,

Väki tuli saaresta, fralialilei,

Ja ei ole heilaa, sun fralialilei,

Ja ei ole heilaa, sun fralialilei.

Refrengista ei näy toisten vieraiden konsonanttien käyttämistä, mutta edelliset esimerkit osoittavat, että vaikka kirjakielessä yhtymät voivat olla uudempia ilmiöitä, on frikatiivin ja tremulantin yhtymä murteissa esiintynyt aiemminkin juuri laulun osana, eikä se siten ole kansankielelle täysin vieras, vaan äännettävissä. Jos laulujen rallatuksia ja refrengiä ei sivuuteta kielenaineiksena, muuttuu käsitys suomen fonotaksista laajempaan suuntaan.

1.4 Refrengit ja onomatopoeettiset sanat

Suuremmalla osalla tutkimukseni refrengistä ei ole itsenäistä semanttista merkitystä, mutta varmasti niillä on refrengissä ja lauluissa yleensä oma roolinsa. Niitä ei voi sitoa venäjään tai muuhun vieraaseen kieleen, joten niillä pitäisi olla jonkinlainen merkitys omassa kielessään. Yksi mahdollisuus niiden luokitteluksi on edellä mainittu ekspressiivisyys ja onomatopoeettisuus.

Mikone on väitöskirjassansa selittänyt onomatopoeettisten sanojen käsitettä: ”Termillä *onomatopoeettinen sana* tarkoitan ääntä kuvailevia sanoja eli sellaisia sanoja, joiden primääri merkitys kytkeytyy ääneen. Selvimmät tapaukset ovat erilaiset elollisten olentojen ääniä kuvaavat sanat, kuten *röh*, *ammuu*, *miau* jne. Onomatopoeettisten sanojen joukossa on kuitenkin myös sellaisia sanoja, joiden merkityskenttään kuuluu jonkinlaisen liikkeen tms. merkitys.” Onomatopoeettiset sanat kuuluvat suurempaan hierarkiaan, jossa kattotermi Mikosen mukaan voisi olla *ekspressiivinen sana*, joka tarkoittaa sekä deskriptiivistä että onomatopoeettisia sanoja. (Mikone 2002: 17)

Tätä hierarkiaa täydentää vielä termi *imitatiivi*. Imitatiivi on onomatopoeettinen sana, jonka äänteellinen muoto voi olla vaihteleva, joka muodollisesti ei muutu eikä kuulu aina leksikon pääosaan, vaan voi olla myös spontaanisesti muodostettu leksikaalinen yksikkö, jonka keskeinen ominaisuus on äänijäljitelmä. Raja onomatopoeettisen sanan ja imitatiivin välillä on epäselvä. (Argus 2005: 20)

Mikone on selittänyt sitä seuraavalla tavalla: imitatiiviseen äännesymboliikkaan sisältyy näkemys, että onomatopoeettisten sanojen kimmokkeena on pyrkimys eri äänien imitoimiseen. Termi *imitatiivinen* saattaa helposti assosoida onomatopoeettiset sanat äänen matkimisen kanssa. Konventionaalistuneet onomatopoeettiset sanat ovat luonteeltaan kuitenkin luonnonääniä kuvaavia ja mukailevia sanoja. (Mikone 2002: 109)

Jääskeläinen on esittänyt ekspressiivisistä sanoista ja imitatiiveista seuraavan käsityksen: ekspressiiviset sanat, joihin imitatiivit kuuluvat, ovat äänneasullaan kuvaavia, äänteellisesti motivoituneita sanoja. Ekspressiivisanat jakaantuvat toisaalta onomatopoeettisiin eli ääntä jäljitteleviin ja toisaalta äänteellisesti muuta kohdetta kuin ääntä kuvaileviin deskriptiivisiin sanoihin. Imitatiivit kuuluvat onomatopoeettisiin sanoihin (Jääskeläinen käyttää termiä *o-sanat*), mutta kuten ilmenee edellä mainitusta Argusen artikkelista, raja näiden kahden välillä on epäselvä. Jääskeläinen on tukeutunut C. S. S. Peircen teoriaan, jossa kielen sanat voidaan jakaa ikoneihin, indekseihin ja symboleihin. Ikoniset merkit voidaan jakaa edelleen imagisiin ja diagrammaattisiin. Imagiset ikonit esittävät kuvaamansa suoraan ja sen avulla voi sanoa, että o-sanat ja niiden joukossa imitatiivit ovatkin juuri imagisia ikoneja. (Jääskeläinen 2013: 6–7)

Tutkimukseni kannalta ovat onomatopoetiikka ja imitatiivisuus tärkeitä, koska äänen imitoimista voi löytää tutkimusaineistostakin (*Kippurahäntä* (4) ja *Piu, pau, paukkaa* (5)):

(4)

Kis kis kis kis kippurahäntä,

Huomenna mennään Lappeenrantaan.

Mitä sinnä tekemään?

Kissanpoikia pesemään.

(5)

Piu, pau, paukkaa,

Jänis metsässä laukkaa;

Kettu se juoksi tietä myöten,

Revon tiu'ut kaulassa.

1.5 Refrengi suomalaisessa kansanmusiikissa

Refrengiä ei ole tutkittu suomalaisessa kansanmusiikissa kovin paljon. Yleensä on kansanlaulua tarkasteltu kokonaisuutena. Siihen on varmasti vaikuttanut tosiasia, että refrengiä ei voi aina löytää kansanlaulusta, erittäin vähän on sitä vanhemmassa kansanlaulussa. Silti aiemmassa tutkimuksessa on muutamia käsityksiä refrengin eli kertosaäkeen luonteesta.

Kati Kallio kirjoittaa tutkimuksessaan, että refrengi tarkoittaa joka säkeen tai säeparin yhteydessä samanlaisena toistuvaa, usein säkeiden kertauksen sijaan laulettua kertaumaa. (Kallio 2013: 111)

Pirkko-Liisa Rausmaan käsitys täydentää refrengin luonteenomaisia piirteitä ja hän lisää sille enemmän taustaa: tanssilauluille oli tyypillistä, että niihin liittyi pitkiäkin kertosaäkeitä, esim. *Halla illa ellellaari, halla illa laarilaa; Hoi litu lillaa, litu illee allee joo; Hoi iiku aiku riiku rii; Tiiri liiri tillallilla, talla laari lallallei*. Näistä toistuvissa refrengissä pääsivät kaikki mukaan laulamaan, ja esilaulaja voi sen aikana miettiä seuraavaa säettä. (Rausmaa 1985: 11–12.)

Siten refrengiä voi nähdä enemmän tanssilauluissa, joita Anneli Asplund ryhmitellyt runolaulun ja rekilaulun välimuotoiseksi lauluksi. Laululeikkejä ja -tansseja on ollut käytössä jo kalevalaisellakin kaudella. Tällaisesta laulutavasta on tietoja pääasiassa Karjalan kannakselta ja Inkeristä. Kalevalaisia lauluja on ollut käytössä vielä viime vuosisadan alussa. Mutta puhtaasti kalevalamittaa noudattavien leikkilaulujen ohella oli käytössä myös mitallisesti huomattavasti väljempiä lauluja. Vanhaan laulutapaan viittaavat alkusointu ja säkeistötön rakenne sanojen osalta, mutta sävelmiin

liittyy välistä refrengejä, mikä on omiaan luomaan säkeistöllisyyden tuntua. (Asplund 1981: 78.)

Elsa Enäjärvi-Haavio avaa refrengien rakenne- ja käyttötaustaa enemmänkin: yleensä yksi toimii esilaulajana ja ”puoltaja” kertoo säe säkeeltä hänen laulunsa. ”Puoltaja” tarttui lauluun jo säkeen viimeisen sanan tai viimeisten tavujen kohdalla, laulaen yhdessä esilaulajan kanssa; sitten hän ilman esilaulajaa lauloi koko säkeen uudestaan. Toisinaan saatettiin kuitenkin vain joka toinen säe tai vain sen loppuosa kerrata. Voitiin toistaa myös kaksi säettä kerrallaan ja jäljessälaulajat kertasivat vasta nämä kaksi säettä. Eteläkarjalaisella ja inkeriläisellä alueella on käytetty myös eräänlaisia onomatopoeettisia rallatusrefrengejä (*hoi la, ei la*), jotka ovat myöhempiä tulokkaita. Esim. August Ahlqvist kiinnitti runonkeräysmatkalla Karjalan kannaksella, että jäljessälaulajat lauloivat ”loilotuksia”, esim. *tuula-illallej, hoila-illallej*, jotka he toistivat kolmeen kertaan ennen kuin kertasivat esilaulajan laulaman säkeen. (Enäjärvi-Haavio 1949: 144–146)

Enäjärvi-Haavio mainitsee myös *kalina*-tyyppisten refrengien käytön ja nimittää niitä venäläistuntuiseksi, mutta korostaa heti, että rallatusrefrengien käyttö ei silti ole yksin venäläistä juurta; sellaista refrengiä on viljelty Länsi-Suomessakin, siellä tosin uudenaikaisemmissa lauluissa ja sellainenhan tavataan myös ruotsalaisessa uudemmassa kansanlaulussa. (Enäjärvi-Haavio 1949: 148–149)

Laulun varsinaisiin sanoihin liittymätön refrengi on tunnusomainen muullekkin Suomenlahden piirin vanhalle laulustolle. Keskiaikainen balladi eli suomenruotsalaisilla saaristoalueilla yleisenä perinteenä vielä 1900-luvulla. Sen tyylikeinona ovat juuri eritavoin säkeistöjä rytmittävät refrengit. Säkeistötyyppejä oli kolme: kaksi tai nelisäkeinen säkeistö, johon liittyi loppurefrengi sekä mielenkiintoinen kaksisäkeinen säkeistö, jossa oli refrengi lopun lisäksi myös keskellä säkeistöä. Balladien refrengit olivat eeppisen kerronnan pysäyttäviä lyyrisiä lausahduksia. (Herranen 1991: 82–83), mutta niissä on myös rallatuksenomaisia kohtia sekä latinankielisestä messusta kansalle mieleen jääneitä, lähes ymmärtämättömiksi jääviä mukaelmia.

Sitten periaatteessa voi sanoa, että refrengi on yksi yhdistävistä elementeistä runolaulun ja riimillisen kansanlaulun välillä ja sen luonne ei ole niin yksinkertainen, kuin voisi ajatella.

1.6 Venäjän vaikutusta kielessä ja kansanrunoudessa

Seuraavassa teen katsauksen venäjän (slaavilaisten) kiel(t)en vaikutuksiin suomen kieleen ja kansanrunouteen. Varmasti niitä vaikutuksia on ollut vuosisatoja eikä ole niin helppoa sanoa, onko jonkin sanan alkuperä enemmän kielellisessä tai kulttuurisessa pohjassa.

Jalo Kalima kirjoittaa väitöskirjassaan *Slaavilaisperäinen sanastomme. Tutkimus itämerensuomalaisten kielten slaavilaisperäisistä lainasanoista* (1952), että yleensä on hyvä puhua slaavilaisten (ei vain venäjän) ja itämerensuomalaisten kielten välisistä kosketuksista, joskin lainaus itämerensuomalaiselle taholle on ainakin valtaosaltaan tapahtunut nimenomaan venäjästä, samoin kuin toisaalta yksinomaan venäjä näyttää esiintyneen vastaanottavana slaavilaisena kielenä, kun on kysymys välittömästä lainauksesta itämerensuomalaiselta taholta. (Kalima 1952: 26)

Suomen kirjakiielestä on tavattu noin 350 slaavilaista lainaa. Kaikille itämerensuomalaisille kielille yhteisiä slaavilaisia lainoja lienee noin 80. Keskeiset kulttuurisanat *pappi*, *risti*, *pakana* ja *raamattu* ovat peräisin (muinais)venäjästä ja liittyvät idän kirkon toimintaan sydänkeskiajan Suomessa. Raja-alueilla kanssakäyminen on ylläpitänyt lainasanojen virtaa jatkuvasti, niin että itämurteissa on runsaasti sellaisia nuoria venäläisiä lainasanoja, joita ei tunneta länsimurteissa eikä yleiskielessä. (Lehtinen 2007: 237)

Slaavilaiset lainat jakautuvat historiallisista syistä hyvin epätasaisesti eri itämerensuomalaisten kielten kesken. Liivissä niitä on vain vähän, koska myöhäinen venäläinen vaikutus ei ole sanottavasti ulottunut sinne, virossa – setukaismurteita lukuun ottamatta – suhteellisen vähän, ainakin vepsään ja vatjaan verrattuna. Vepsässä myöhäisvenäläinen vaikutus, joka ulottuu kaikkiin kielenelämän eri puoliin, on saavuttanut huippunsa. Lyydissä se on jonkin verran heikompaa, seuraavaksi asteeksi on asetettava karjala-aunus¹, jonka jälkeen tulevat suomen kielen itämurteet. Suomen

¹ Nykyään vain karjala

länsimurteisiin eivät myöhäiset lainat ole yleensä levinneet, mikäli ei kirjallisuus ole ollut niiden kuljettajana. (Kalima 1952: 27)

Selvimmin venäläinen vaikutus näkyy uudessa, 1800-luvulla kehittyneessä lyyrisessä kansanrunoudessa, uusissa kansanlauluissa. Venäläinen vaikutus on nähtävästi alkanut levitä 1800-luvun alkupuolella, jolloin uudet, venäläisperäiset tanssit ja niihin liittyvä musiikki rupeivat syrjäyttämään vanhaa karjalaista perinnettä. Aluksi tanssilauluja on vain rallateltu edes ymmärtämättä niiden venäjänkielisiä sanoja, jotka ovat siten vääntyneet melkoisesti. Tärkeintä on melodia ja rytmi. Kielitaidon vähitellen kohentuessa naisväki rupesi laulamaan myös verkkaisia venäläisiä lauluja, joissa tekstillä oli paljon suurempi merkitys kuin tanssilauluissa. Kansanrunoudessa havaittavien selvästi venäläisperäisten elementtien iänmäärittäminen on sangen vaikeaa. Nuorehko perinne ei ole niinkään ongelmallista, vanha sen sijaan on. Yhteisten perinne-elementtien vanhinta päätä edustanevat kalevalamittaisen epiikan yhteydet bylinoihin, mutta vaihtelevan väljät motiiviyhtäläisyydet eivät vielä oikeuta puhumaan varsinaisista lainoista. (Hakamies 1986:16–17)

Asplund on kirjoittanut, että huomattavaa venäjän vaikutusta voi kuulla Launiksen äänitteissä, jossa Soikkolan kylien laulajat käyttävät h-äänteen tilalla g-äänettä: *elettige* ~ *elletteihin*, *päägä* ~ *päähän* jne. Heikki Leskinen on otaksunut, että se ominaisuus ei ole tullut inkeröismurteista, vaan se on omaksuttu uudesta venäjän kielen vaikutuksesta. (Asplund 1992: 166)

1.7 Eteläisten alueiden esitystavat

Inkeriläiselle ryhmälaulannalle on ollut ominaista liikkuvuus ja sosiaalisuus ja se on sikäli rinnastettavissa monilta osin virolaiseen, venäläiseen tai latvialaiseen naisten lauluperinteeseen. Naisten lyyriselle ja lyyris-eeppiselle laulukulttuurille on tyypillistä runojen sisällön liittyminen omaan elämänpiiriin, perhe-elämään ja lähiympäristöön. Eteläisiltä runoalueilta on laulutilanteista ja esitystavoista huomattavasti enemmän tietoa kuin pohjoisesta. Esilaulajien johdattamana esitettiin lauluja kuorossa, piirissä, ketjussa, tanssien, leikkien, keinuilla, kylän kaduilla kulkien. Eteläkarjalaiset,

inkeriläiset ja vatjalaiset nuoret lauloivat keinuessaan kahtena ryhmänä, kumpikin esilaulajan johdolla tai vain kahtena vuoroittaisena kuorona, tällöin ilman esilaulajaa. On myös tietoja siitä, että keinun toisella laudalla oleva tyttöjen ryhmä kaiutti säkeen ja vastakkaisella laudalla istuvat tytöt kertosivat sen. Nuorten tyttöjen ja poikien laulupaikkana olivat keinut eli liekut, joilla laulettiin etupäässä tunnelmarunoja ja joitakin eeppis-lyyrisiä aiheita. Erityisinä laulutilanteina on mainittava myös kirkkopyhät, praasnikat, joita vietettiin kylän nimikkopyhimyksen päivänä tai muuna kirkollisena juhlapäivänä. Muita yleisiä laulutilaisuuksia olivat häät, lisäksi monet vuotuisjuhlat: kesällä juhannus sekä Petrun ja Iljan päivät, syksyllä Martin ja Katrin päivät ja Miikkula. Laulutilaisuuden muodostivat myös muiden muassa joulupyhät ja laskiainen. Luonnollisesti lauluja esitettiin myöskin yksin ollessa, työn ohella, lasta hoivatessa jne. Asplund on maininnut, että samanlainen tapa on myös Virossa setukaisilla. (Asplund 1992: 167, Enäjärvi 1949: 143–144, 149–150, Harvilahti 1992: 18–19.)

Karjalan puolelta voi sanoa, että kalevalainen perinne eli 1900-luvulle kahtena erilaisena laulutapakulttuurina, joista toiselle oli ominaista yhteislaulu (vaihtoehtona yksinlaulu), toiselle taas laulaminen esilaulaja ja kuoro -yhdistelmässä. Ns. pohjoisella runoalueilla, Vienassa, Aunuksessa ja Laatokan Karjalassa, laulu on ollut yksiaänistä yhteislaulua, ja sitä ovat esittäneet niin miehet kuin naiset. Eteläisillä alueilla, Karjalan kannaksella, Inkerissä ja Virossa, naiset ovat näkyvästi toimineet laulajina. Esilaulaja on laulanut säkeen tai kaksi, kuoro on tarttunut siihen, ja esittänyt kertosäkeen tauoitta, välillä hengittämättä. Lauluun on kuulunut myös nykyajalle vieras melodian, rytmin ja sanojen muuntelu. (Virtanen 1998: 332)

Enäjärvi-Haavio antaa tutkimuksessaan (1949: 156–159) hyvin tarkan kuvauksen, miten Inkerissä ja Karjalan kannaksella kansanlauluja laulettiin: tärkeää oli myös, miten tytöt asettuivat laulamaan. Piiri on yleisin muoto, joka saattoi olla yksinkertainen tai kaksinkertainen. Yksinkertaisessa piirissä tytöt tavallisimmin kulkevat peräkkäin sävelmän tahdissa, pitämättä toisiaan käsistä kiinni. Tällä tavoin laulettiin varsinkin niitä lauluja, joita esitettiin hitaasti liikkuen ja ”pitkällä äänellä” tai ”vienolla äänellä”. Karjalan kannakselta esitti Neovius vastaavaksi nimitykseksi ”suurella nuotilla” tai ”korkealla nuotilla” laulettu laulut. Kannaksella tällä sävelmällä laulettu runot kävivät

myös liekkuvirsien nimellä. ”pitkällä äänellä” laulettavia vakavia runoja saatettiin laulaa myös istualtaan. Kaksinkertainen piiri tarkoitti sitä, että neidot kulkivat siinä pareittain rinnan pitämättä toisiaan käsistä. ”Pitkän äänen” vastakohta oli ”tihtii” eli tiuhaan, tiheään tanssiminen. Siinä tyttöparit toisiaan käsistä tai vyötaisilta tai joskus kaulastakin kiinni pitäen tanssivat vinhaa vauhtia peräkkäin piirissä. Toisinaan he saattoivat muodostaa tähtikuvion siten, että vasemmanpuoleiset tytöt liittivät vasemmat kätensä yhteen. Silloin he liikkuvat nopein ja tanssi saattoi kiihtyä rajuun, hurjaan vauhtiin, jolloin tanssijat heiluttivat oikeata kättään taikka oikealla kädellään esiliinansa helmaa, löivät käsiään yhteen jne.

1.8 Kerääjät

Tiedot suomalaisista kansanmusiikin varhaisvaiheista ovat suhteellisen myöhäiseltä ajalta. H. G. Porthanin *De Poesi Fennica* (1766–1778) on teos, jossa kansanmusiikkia ensi kerran perusteellisesti käsitellään. Kansanrunoutta koskevien tietojen yhteydessä oli jo aikaisemmin viitattu runolauluun, mutta tiedot olivat yleensä ylimalkaisia. Porthan sen sijaan kiinnittää huomiota runosävelmään, tekee selkoa laulutilanteista, soittimista ja laulutavoista. (Asplund 1981: 240)

Kansanrunouden keruu keskittyi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan, joka oli 1831 perustettu Suomen kielen, kirjallisuuden ja kansanrunouden tukemiseksi. Seuran keskeisin hahmo Elias Lönnrot ymmärsi sävelmien tallentamisen merkityksen ja pyrki parhaansa mukaan panemaan muistiin niitäkin. Nuoremmista kerääjistä erityisesti D. E. D. Europaeus ja H. A. Reinholm ottivat ohjelmaansa myös sävelmäinkeruun. (Asplund 1981: 241)

Sävelmistön järjestelmällinen keruu alkoi 1850-luvulta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran lähetettyä kolme stipendiaattia (Karl Collan, J. F. Schantz ja Wilhelm Poppius) kenttämatkalle. (Sonninen jt 1977: 10)

Seuraavat vuosikymmenet toivat monia entusiastisia kansanrunouden kerääjiä, kuten A. A. Borenius-Lähteenkorva, Eino Levón, Armas Launis ja A. O. Väisänen.

Seuraavasti teen syvemmän katsauksen kolmeen tutkijaan (Borenius-Lähteenkorva, Launis ja Elsa Enäjärvi-Haavio), jotka työni kannalta ovat tärkeimpiä.

1.8.1 A. A. Borenius-Lähteenkorva

Axel August Borenius (myöhemmin Lähteenkorva, 1846–1931) aloitti varsinaisesti kansanrunouden kerääjänä, mutta kohdisti jo 1870-luvun alun matkoillaan huomionsa myös sävelmiin. Vuoteen 1895 mennessä hän oli seitsemällä matkallaan kerännyt lähes 800 sävelmää, näistä runosävelmiä yli 550. Vuonna 1875 hän oli kirjoittanut kokoelmiensa perusteella pienen tutkielman *Runosävelistä sananen*. 1887 hänet oli valittu toimittamaan noin viidensadan runosävelmän laajuista jaksoa uuteen sarjaan *Suomen Kansan Sävelmiä*. Hän toimi muun muassa Viipurin kaupungin kansakoulujen tarkistajana 1891-95 sekä Karjalan kahdeksannen piirin tarkastajana 1895-97. (Laitinen 2003: 25)

Hänen matkansa suuntautuivat pääasiassa Karjalaan ja Inkeriin, mutta hän teki muistiinpanoja myös muualla Suomessa sekä Virossa. Boreniuksen keräelmille on ominaista luotettavuus ja täsmällisyys. Hän merkitsi aina huolellisesti muistiin keruupaikan ja -ajan, antoi tietoja laulutilanteista ja liitti mukaan elämäkerrallisia tietoja laulajista. (Asplund 1981: 241–242)

Kallio mainitsee väitöskirjassaan, että Boreniuksen tullessa Länsi-Inkeriin hänellä oli jo 45 keski-inkeriläistä sävelmää ja 30 runoa tallennettuna. Vaikuttaa ilmeiseltä, että Borenius ei yleensä tallentanut useaan kertaan samantyyppistä sävelmää. Boreniuksen ensimmäiset Tyröstä keräämät sävelmät ovat kaikki venäläistyyppisiä refrengin eli kertauman sisältäviä sävelmiä. Hän keskittyi itselleen uusiin sävelmiin: tämän tyyppisiä sävelmiä ei nimittäin ole tallennettu idempää tai pohjoisempaa. (Kallio 2013: 63–64)

Vaikka Borenius oli toimittanut *Suomen Kansan Sävelmiä*, hänelle ei uskottu runosävelmälitteen toimittamista vuonna 1895. Liitteen toimitustyöllä oli kiire ja oli selvä, että liiankin perusteellinen Borenius ei olisi tehnyt sitä tarvittavan nopeasti. Lisäksi oli näyttämölle astunut uusia, musiikkiin paremmin perehtyneitä miehiä (toimittajaksi valittiin Jean Sibelius). (Laitinen 2003: 24–25)

1.8.2 Armas Launis

Armas Launis (1884–1959) oli suomalainen säveltäjä, kansanmusiikintutkija, tutkimusmatkailija, musiikin opettaja, kirjailija ja lehtimies. Launis opiskeli Helsingin Filharmonisen Seuran orkesterikoulussa ja sitten Sternin konservatoriossa Berliinissä ja Weimarissa. Vuodesta 1902 alkoivat sävelmankeruuretket Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran stipendiaattina Kajaanissa yhdessä (1902) ja Länsi-Inkerissä (1903) yhtä aikaa Eino Levónin kanssa.

”Narvusin lukkarilasta hän teki aluksi lyhyempiä matkoja alueen kyliin. Sävelmiä Narvusista kertyi kahdenkymmenen päivän aikana melkein 160, minkä jälkeen matka jatkui Soikkolan niemelle. Säätinän helluntaipraasnikoilla Launis kertoo saaneensa suurimman ”saaliinsa”, 150 sävelmää, ja lisäksi tiedon Soikkolan muiden kylien parhaimmista ”eessälaulajista.” Parhaiksi laulukyliksi Launis (1904, 50) nimeää Soikkolan inkeröiskylät Tarinaisin, Volotsan ja Mäkkylän ja kertoo myös Narvusin alueella inkeröiskylien tyttöjen olleen parhaita informantteja. Launoksen tallentamissa sävelmissä on ainoastaan muutamia sellaisia, joihin kuoro on merkitty mukaan. Ihanteellinen keruuasetelma ensimmäisellä matkalla olikin selvästi yksi laulaja tuvan pöydän ääressä.” (Kallio 2013: 65–66)

Suomen Lapissa hän kävi vuonna 1904, Suomen ja Norjan Lapissa 1905. Lapissa hän keräsi joikuja ja oli ensimmäinen, joka merkitsi joikuja muistiin. Vuonna 1908 ilmestyi kokoelmansa *Lappische Juoigos-Melodien*, joka sisältää 824 joikua. Joikujen ohella Launis keräsi myös runoja ja teki vuonna 1905 matkan Karjalaan ja äänitti Suistamolla runonlaulajia ja itkijöitä. Seuraavana vuonna hän teki pidemmän keruumatkan Inkeriin (Soikkolaan, Hevaalle ja Tyröön) ja tallensi runonlaulua fonografin avulla parinsadan rullan verran. Ilmeisesti Launis alkoi pitää esilaulajan ja kuoron vuorottelua merkittävänä vasta toisella retkellään tai sen jälkeen. (Asplund 1981: 244, Heinonen 2005: 31)

”Inkerin runosävelmät -julkaisussa Launis on suluissa (K:) merkinnyt kuoro-osat niihinkin sävelmiin, joiden muistiinpanijat eivät ole kiinnittäneet asiaan huomiota tai jotka on kerätty yhdeltä laulajalta. Äänitysretkensä keruukertomuksessa Launis korostaa myös seudun venäläisen perinteen keruun tarpeellisuutta tieteellisen tutkimuksen

kannalta. "Ilman sitä on vaikeata jopa mahdotontakin erottaa runosävelmistä pois sitä, mikä niissä on vierasta ainesta." (Launis 1907: 111, viitattu Heinonen 2005: 43–44). Leevi Madetoja ja Lauri Ikonen keräsivät seuraavana vuonna alueelta myös venäläisiä sävelmiä sekä inkerinsuomalaisilta että inkeroisilta. (Laitinen 2003: 281)

Väitöskirja *Über Art, Entstehung und Verbreitung der Estnisch-Finnischen Runenmelodien* painettiin 1910 ja väitöstilaisuus oli seuraavan vuoden alussa. Samana vuonna ilmestyivät myös *Inkerin runosävelmät* sekä luku *Runosävelmistä* teoksessa Kalevalan selityksiä. Kaikki kolme teosta pohjautuvat monella tavalla Launiksen Inkerissä tekemiin kenttätöihin. Vuosina 1906–1915 Launis opetti musiikin teoriaa ja historiaa sekä sävellystä useammassakin oppilaitoksessa. Samaan aikaan väitöskirjan kanssa oli myös valmistunut ensimmäisen oopperan libretto Kiven "Seitsemän veljeksien" pohjalta. Seuraavat vuodet kuluivatkin opinto- ja sävellysmatkoilla pitkin Eurooppaa ja sävellystyöllä kotimaassa. (Heinonen 2005: 32.) – Suurin osa tämän työn aineiston refrengeistä on juuri Launiksen toimittamista teoksista.

1.8.3 Elsa Enäjärvi-Haavio

Elsa Enäjärvi-Haavio (vuoteen 1922 Ekland, 1901–1951) oli tiedenainen, kulttuuripoliitikko, järjestöihminen, yhteiskunnallinen vaikuttaja ja perheenäiti. Hän oli Helsingin yliopistossa suomalaisen ja vertailevan kansanrunoudentutkimuksen (folkloristiikan) dosentti ja teki monia opintomatkoja Viroon (1921, 1925, 1926), Latviaan (1925), Ruotsiin (1926), Englantiin ja Saksaan (1927) ja kansantietouden keräysmatkan Viron Inkeriin. (Sievänen-Allen 1993: 9; Koskijoki, Haavio-Mannila 1977: 230, 237–238)

Elämänuran valinta tuotti vaikeuksia monipuoliselle Elsa Eklundille. Matematiikka tuntui kiinnostavan eniten ja hän arvosti erityisesti matematiikanopettajansa Rolf Nevanlinnaa, mutta humanistiset aineet veivät lopulta voiton. Hän kirjoittautui Helsingin yliopistoon filosofiseen tiedekuntaan vuonna 1919 ja opiskeli kirjallisuutta, Pohjoismaiden historiaa, suomea ja sen sukukieliä sekä kansanrunoutta. Enäjärvi valmistui filosofian kandidaatiksi keväällä 1923 ja vihittiin heti maisteriksi. Kun hän ennen tutki maantieteellis-historiallista menetelmää suomalaisissa leikeissä (*Erään*

leikin historia 1927, väitöskiri *The Game of Rich and Poor* 1932), niin 1930-luvun jälkipuoliskolla Enäjärvi-Haavion huomio kohdistui entistä enemmän suomalaisen kansanrunoutentutkimuksen keskeiskysymyksiin ja hän ryhtyi keskiaikaisen balladi- ja legendarunouden selvittelyyn. Vuonna 1943 ilmestyi *Inkerin virsi*, jossa kyseessä oleva muinaisruno edusti runoryhmää, joka tiettyjen erikoisolosuhteiden vaikutuksesta oli elänyt ja säilynyt Länsi-Suomessa, mutta joka tunnettiin aina Inkerissä saakka. Lisäksi sillä oli kiinteä kosketus keskiaikaiseen kansainväliseen balladirunouteen. (Koskijoki, Haavio-Mannila 1977: 231–234, 238–239.)

Työni kannalta tärkein Enäjärvi-Haavion teos *Pankame käsi kätehen* ilmestyi vuonna 1949. Se selvittelee suomalaisten kansanrunojen esittämistapaa (olen sille viitannut kappaleessa 5.1). Tekijä osoittaa, että vakiintunut kuva vastakkain istuvista, toisistaan molemmista käsistä kiinni pitävistä runonlaulajista on vailla todellisuusvastinetta. (Koskijoki, Haavio-Mannila 1977: 23)

Enäjärvi-Haavio kuoli melko nuorena (v. 1951) ja hänen viimeiset tutkimuksensa ilmestyivät postuumisti (*Ritvalan helkajuhla* 1953 ja *The Finnish Shrovetide* 1954).

2. Inkerin alueella asuneet kansat ja alueen historialliset kielimuodot

Historiallisista syistä Inkerin suomalaismurteet ovat olleet yhteyksissä muihin kieliin ja suomen toisiin murteisiin. Inkerin suomalaismurteiden puhujien edeltäjät ovat yleensä tulleet Inkerin ulkopuolelta, suurin osin suomen kaakkoismurteiden alueelta. Suomen murteiden laajenemista Inkeriin voi havaita 1600-luvusta alkaen, mutta eri murteiden puhujien muutto Inkeriin ja Pietariin jatkui toiseen maailmansotaan asti. (Lehto 1996: 27). Aivan läntisimmässä Inkerissä Narvussa oli Säkijärveltä tai Lavansaarelta peräisin ollutta suomalaista asutusta ilmeisesti jo paljon ennen 1600-lukua (Kuusi 1982: 244).

Nyky-Suomessa kaakkoismurteita puhutaan melko suppealla alueella, 18 pitäjässä Lappeenrannan ja Imatran seudulla. Pitäjät ovat Vironlahti, Miehikkälä, Luumäki, Savitaipale, Taipalsaari, Lemi, Lappee, Lauritsala, Ylämaa, Nuijamaa, Joutseno, Imatra, Ruokolahti, Rautjärvi, Simpele, Parikkala, Saari ja Uukuniemi. Vuoteen 1940 saakka kaakkoismurteita puhuttiin lisäksi Laatokan luoteisrannalla ja Karjalankannaksen Suomelle kuuluneessa osassa sekä Venäjän puolella koko Inkerinmaalla. (Lyytikäinen jt 2013: 577)

Kaakkoismurteiden erityispiirteet ovat esim. kirjakielen *d*:n vastineena *kato*, *j* tai *v*, yleisgeminaatio, *-loi/-löi*-monikko, monikon persoonapronominit *myö*, *työ*, *hyö* ja *sk-*yhtymän vaihtelu (*sk* : *s*). Pitemmin käsittelen erityispiirteitä luvussa 3.2.

2.1 Inkerin suomalaiset

Inkerin suomalaisiin kuuluvat *äyrämöiset*, *savakot* ja *Narvusin seudun luterilaiset*. Heillä kaikilla on ollut läheisiä kielisukulaisia vanhan valtakunnanrajan pohjoispuolella: äyrämöismurteiden puhujia olivat aikanaan paitsi Inkerin äyrämöiset myös Karjalan kannaksen länsirannikon ja sisämaan asukkaat, Inkerin savakkojen kielenkäyttö taas muistutti suuresti Itä-Kannaksen eli Laatokan läntisten rantapitäjien puheenpartta, ja Narvusin alueen suomi oli monessa suhteessa samankaltaista kuin entisen Säkkijärven tienoon murre. Niinpä Inkerin suomalaismurteet luetaankin suomen kaakkoismurteisiin eli samaan pääryhmään kuin vanhan Viipurin läänin kielimuodot. (Leskinen 1991: 227; Sihvo 1991: 193)

Lehto kirjoittaa, että periaatteessa kirjallisuudesta on vaikea löytää äyrämöisen ja savakon murteen erityispiirteitä ja yleensä voi puhua kvantitatiivisista eroista. Hän uskoo, että ne murteet ovat sekoittuneet vuosia sitten ja savakkomurteen sisällä erot voivat olla isompia kuin savakon ja äyrämöisen välillä. (Lehto 1996: 31)

Leskinenkin myöntää, että Inkerin suomalaismurteiden väliset erot ovat melko pieniä, mutta mainitsee silti kymmenen eroavaisuutta: 1) pitkä *a* ja *ä* ovat säilyneet äyrämöismurteissa ja Narvusin luterilaisten murteissa, savakkomurteissa ne ovat sen sijaan diftongiutuneet (*mä* < *moa* < *mua*, *pä* < *peä* < *piä*); 2) dentaalikonsonanttien liudentuminen on nimenomaan savakkomurteille tyypillinen piirre (*ol'*, *tul'*, *kot't'i* 'kotiin'). Sitä esiintyy kyllä myös äyrämöismurteissa ja Narvusin suomalaismurteissa, mutta niissä se on selvästi heikompaa ja epäjohdonmukaisempaa; 3) konsonanttiyhtymä *ηk* on äyrämöis- ja savakkomurteissa yleensä vaihtelematon (*keηkā* : *keηkät*), mutta Narvusin suomalaismurteissa vallitsee säännöllisesti vaihtelu *ηk* : *ηη* (*keηkā* : *keηηät*); 4) vanhankantaiset klusiili + likvida -yhtymän sisältävät muodot *kakla* 'kaula', *siekla* 'seula' jne. Ovat säilyneet parhaiten äyrämöismurteissa; savakkomurteista ja Narvusin suomalaismurteista ne näyttävät jo suhteellisen varhain väistyneen vokaaliutuneiden asujen tieltä; 5) abessiivin pääte on äyrämöis- ja savakkomurteissa yksinäis-*t*:llinen

(*jalata*), Narvusin suomalaismurteessa sen sijaan geminaatta-*t*:llinen (*jalatta*); 6) Suomen *korkea*-tyyppisissä adjektiiveissa vallitsee äyrämöismurteissa taivutussuhde *korkē* : *korkiäl* ja savakkomurteissa *korkia* : *korkial*; Narvusin suomalaismurteissa käytetään sen sijaan nykyisin rinnan asuja *korkē* ~ *korkia* ja *korkēlle* ~ *korkialle*; 7) tiettyjen *a*-vartaloisten ja kaikkien *o*-vartaloisten nominien monikkomuodoissa esiintyy täysimittainen *oi*-diftongi äyrämöismurteissa ja Narvusin suomalaismurteissa (esim. äyr. *lahnois*, *vastoil*; Narv. *sikkoil*, *kalloist*). Savakkomurteissa *i*:n jatkajana on seuraavan dentaalikonsnantin liudennus tai ylilyhyt *i* (esim. *lauvos* 'laudoissa', *vanhost*); 8) loppu-*i* on lähes johdonmukaisesti kadonnut savakkomurteista (*ol'*, *tul'* jne.). Äyrämöismurteissa katomuodot ovat selvästi harvinaisempia (säilymiä: *käsi*, *rīhi*, *reki*, *henki*) ja Narvusin suomalaismurteessa kato rajoittuu vain tiettyihin erityistapauksiin (*üks*, *kaks*, *laps* yms.); 9) Karjalalle, inkeroiselle ja suomen itämurteille ominainen *loi*-monikko on yleinen äyrämöis- ja savakkomurteissa, mutta puuttuu kokonaan Narvusin suomalaismurteista; 10) sananalkuinen kaksikonsonanttisuus on (venäjältä) tarttunut kaikkiin Inkerin suomalaismurteisiin, laajimmin Narvusin luterilaisten kieleen (esim. deskriptiivisanoja: *klapsahtā*, *klunkata* 'juoda, kulauttaa', venäl. lainoja *krāna* 'hana', *pluka* 'aura'). (Leskinen 1991: 228–230)

2.2 Itämerensuomalaiset kieliryhmät

Vatjalaiset ovat häviävä kansanheimo. Muutamat vatjaa puhuvat vanhukset elävät Länsi-Inkerin luoteisosassa vanhan Jaaman kaupungin lähellä. 1800-luvun puolivälissä vatjalaisia oli vielä 5 000, ensimmäisen maailmansodan jälkeen noin 700, toisen maailmansodan päätyttyä enää joitakin kymmeniä, ja nyt heidän lukumääränsä lienee laskettavissa jo yhden käden sormilla. Peruspiirteiltään vatja joka tapauksessa kuuluu yhdessä viron, liivin ja suomen länsimurteiden kanssa itämerensuomen länsiryhmään. (Leskinen 1991: 222)

Inkeroiset ovat asuneet pääasiallisesti neljässä pienehkössä kielisaarekkeessa: 1) Suomenlahteen pistävällä Soikkolan niemellä sekä sen itäpuolisella Kaprion seudulla, 2) Hevaanjoen alueella, 3) Laukaanjoen suupuolella ja Kurkolan niemellä sekä 4) Laukaanjoen yläjuoksulla. (Hakamies 1991: 223)

Inkeröisen lähisukulaisia ovat suomen itämurteet ja karjala. Inkeröisen asemasta ja alkuperästä on erilaisia, jopa keskenään ristiriitaisia käsityksiä. Volmari Porkka, kielimuodon ensimmäinen kuvaaja, luki inkeroisen ”karjalaiseen, suppeammassa mielessä itäsuomalaiseen haaraan”. Näkemystään hän perusteli paitsi kielellisillä syillä myös sillä, että inkeroiset nimittivät itseään karjalaisiksi ja kieltään karjalaksi. Aivan toisenlaiseen tulokseen on äänneilmiöiden vertailun pohjalta tullut Lauri Kettunen. Hänen mielestään inkeroinen on voittopuolisesti läntinen kielimuoto, koska sen monet keskeiset ominaisuudet, kuten konsonanttien geminoituminen, dentaalikonsonanttien liudentumattomuus, pitkän *a:n* ja *ä:n* diftongiutumattomuus ja pitkien puoliväljien vokaalien säilyminen, ovat varsinaiselle karjalalle vieraita. (Leskinen 1991: 226)

Virolaisia muutti 1800-luvun puolenvälin jälkeen kuvernementtiin ja suomalaisten asuttamille alueille runsaasti; vuosisadan vaihteessa heitä oli jo n. 60 000 kuvernementissa. He tulivat aluksi työläisinä ja maanvuokraajina, mutta ostivat myöhemmin maata. (Engman 1991: 172)

Pekka Hakamies on kirjoittanut, että Länsi-Inkerissä näkyi vuosisadan vaihteessa venäläistymisen ohella myöhäinen virolainen vaikutus. 1800-luvun lopulla on jopa kolmannes asukkaista ollut virolaisia. Länsi-Inkerissä mm. luettiin virolaisia kirjoja suomalaisten puuttuessa ja siirtolaisten katsottiin tuoneen virolaisia piirteitä kansanperinteeseen. Kansanrunouden keruuajan (1910) tavallinen tervehdys *tere* oli tullut vanhemman tervehdyksen hyväpäivä tilalle vasta kertojien muistin ajalla – eli 1800-luvun loppupuolella. (Hakamies 1991: 201)

2.3 Alueella olevat muut kansanryhmät

Venäläiset ovat alun perin ilmaantuneet Suomenlahden piiriin jo ensimmäisen vuosituhannen lopulla Novgorodin kehittyessä Pohjois-Venäjän keskukseksi. Pekka Hakamies osoittaa, että ensimmäiset kontaktit itämerensuomalaisten kansojen ja itäslaavien välillä ovat voineet syntyä vasta ensimmäisen vuosituhannen jälkipuoliskolla, ei ennen 500-lukua mutta varmasti ennen 800-lukua. Slaavilaisia heimoja on alkanut työntyä etelästä käsin Suomenlahden itäpuolisille alueille meidän

ajanlaskumme ensimmäisen vuosituhannen viimeisinä vuosisatoina, ja viimeistään 700-luvulla slaavit ovat päässeet kosketuksiin itämerensuomalaisen väestön kanssa. (Hakamies 1986: 9)

Merkittävästi heidän lukumääränsä lienee ruvennut Inkerinmaalla kasvamaan uudella ajalla (esim. Pietarin perustaminen 1703) ja aivan erityisesti suuren Pohjan sodan jälkeen Inkerinmaan siirryttyä takaisin Venäjän valtakuntaan. Venäläiset aateliset saivat haltuunsa maa-alueita takaisin voitetulta alueelta, josta oli tullut vastaperustetun pääkaupungin ympäristöä. Alueella eläneet talonpojat joutuivat maaorjiksi. Uuden pääkaupungin ja sitä ympäröivän seudun rakennustyöt vaativat paljon työvoimaa, joten aateliset tuottivat venäläisiä maaorjatalonpoikia tiluksiltaan muualta Venäjältä Inkerinmaalle. Siksi alueen venäläinen väestö ei ole ollut pelkästään eikä edes suurimmaksi osaksi vanhan keskiaikaisen pohjan jälkeläisiä. (Hakamies 1991: 197)

Asutushistorian erikoisuuksien takia Inkerin maan venäläinen väestö on alkuperältään kirjavaa, eikä se siten edusta mitään puhdasta ”heimoa” tai aluetta. On kuitenkin luontevaa olettaa suurimman osan venäläisistä tulleen Pietarin kuvernementin lähialueilta. Mm. Pietarin kuvernementin talonpoikien asuinrakennukset ovat pääosin länsivenäläistä tyyppiä, ja sen perusteella väestökin kuuluisi länsivenäläiseen ryhmään. Vasta Uuden Laatokan ujestissa tulee vastaan pohjoisvenäläinen talotyyppi. (Hakamies 1991: 198)

Pietari sijaitsi keskellä suomalaista Inkerinmaata ja kaupungista tuli siten, jo pelkästään sijaintinsa ja liikenneyhteyksien takia, myös inkerinsuomalaisten pääkaupunki. Siellä sijaitsivat hallinnon ja kirkon keskuksset, sieltä Inkerinmaata hallittiin, maallisissa asioissa venäjäksi ja kirkollisissa saksaksi, vuodesta 1892 venäjäksi. Pietarissa julkaistiin vuodesta 1870 Pietarin ja Inkerin suomalaiset sanomalehdet. Lehtien kaksijakoinen sisältö osoittaa hyvin, miten niiden lukijakunta jakaantui kahteen eri ryhmään. Kaupungissa asuville suomalaisille, joista useimmat olivat Suomen alamaisia, oli kaupungin ja Suomen uutisia, maaseudulla asuville inkerinsuomalaisille taas maaseutukirjeitä sekä maatalousneuvontaa ja kunnallistietoa. Pietarissa oli myös ainoa kansakoulua ylempi suomalainen koulu, Pyhän Marian ylempi kirkkokoulu, myöhemmin Pietarin Suomalainen Yhteiskoulu. (Engman 1991: 176-177)

Kielen kannalta voi venäjän vaikutuksia nähdä hyvin 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Syynä tähän olivat seka-avioliittojen ohella venäläiset koulut, joita oli perustettu 1800-luvun loppupuolella. Praasnikkoihin tuli venäläisiä lauluja ja venäläisiä kertosakeitä, jotka ovat toisinaan vääntyneet hädin tuskin tunnistettaviksi. Ensimmäinen ja viimeinen säe ovat tyypillisiä venäläisten uudehkojen kansanlaulujen refrengijä (käytetty esim. *raas kalina*, *kaal malina*). Venäläisen kansanperinteen vaikutus näkyi kyllä inkerinsuomalaistenkin keskuudessa. F. A. Saxbäck teki keruuretken Inkeriin vuonna 1859. Hän totesi laulujen olevan ”paraimpia ja selvimpiä” lähellä Suomen rajaa. Inkerinsuomalaisista savakot ovat voineet olla se ryhmä, joka on siirtänyt venäläisiä vaikutteita inkerinsuomalaisten keskuuteen. Savakot olivat vanhastaan tunnettuja alttiudestaan uusien vaikutteiden omaksumiseen, joten he ovat voineet helposti omaksua venäläisiä piirteitä kulttuuriinsa ja välittää niitä äyrämöisille. (Hakamies 1991: 201–203)

Saksalaisten uudisasukkaiden värväminen Inkerinmaalle alkoi jo Ruotsin vallan aikana. Kuningas Kustaa Aadolf lupasi vuonna 1622 manifestissaan etuoikeuksia saksalaisille siirtolaisille, jotka asettuisivat asumaan Nevan alueelle. Saksalaisia on muuttanut Inkerinmaalle uudisasukkaiksi myös Venäjän hallitsijoiden kutsusta vuodesta 1765 vuoteen 1819 asti. Vuonna 1849 eli Inkerinmaan ujesteissa² yhteensä 11 490 saksalaista. Niin ollen saksalaisten lukumäärä ei maaseudulla ollut kovin suuri, ja he olivat keskittyneet omiin siirtokuntiinsa, joten heillä ei liene ollut paljon kontakteja suomensukuiseen väestöön, vaikutuksesta puhumattakaan. He olivat varsin konservatiivisia ja vihamielisiä kaikkia uudistuksia kohtaan. (Hakamies 1991: 199-200)

² ujesti – kihlakunta

3. Karjalan alue ja sen historialliset kielimuodot

Karjalan nimitys itse on ongelmallinen. Nimeä on pidetty *karja*-sananjohdokseksi. Kansannimessä *karjalainen* voisi piillä sanan alkuperäinen merkitys '(sota)joukko'. Paikan ja kielen nimitys *karjala* olisi takaperoisjohdos muodosta *karjalainen* 'karjankansan edustaja'. Karjala on ilmeisesti Itä-Euroopan ainoa alue, jonka eri osista käytetään niin kirjavia nimiä. Viimeiset tuhat vuotta karjalaisten alue on ollut rajana idän ja lännen välillä. Vuosina 1323–1947 jaettiin Karjala yhdeksässä rauhansopimuksessa, sen takia ei voi olla yksinkertaista käsitystä Karjalan nimestä. Karjala on jaettu Suomen ja Venäjän välillä. Joskus puhutaan Venäjän Karjalasta monikossa (Venäjän Karjalat), koska otetaan huomioon myös Tverin Karjala, sitä viimeistä on nimitetty myös Venäläis-Karjalaksi, Itä-Karjalaksi, Kauko-Karjalaksi, Sisä-Karjalaksi ja Tytär-Karjalaksi. (Torikka 2004; Öispuu 1998: 37)

Vanhimmat asustusalueet karjalaisella kielialueella on 7. vuosituhannelta eKr. Äänisjärven saaren hautauslöydöistä selviää, että mesoliittisella aikakaudella on muutettu Karjalaan sekä idästä että etelästä. Slaavilaiset tulivat karjalaisten naapuruuteen ensimmäisen vuosituhannen jälkipuolella. 800–1100-luvulla Karjala oli osa Kiovan Venäjän ruhtinaskuntaa ja 1100-luvulla se liitettiin Novgorodin suuriruhtinaskuntaan, jonka jälkeen vuonna 1478 Moskovan suuriruhtinaskuntaan. (Uibopuu 1984: 129)

3.1 Karjalan kieli ja sen jakautuminen

Karjalan kieli on itämerensuomalaisten kielten pohjoisryhmään kuuluva kieli ja suomen kielen lähin sukulaiskieli. Kielen aseman antaa karjalan kielelle todellisesti sen

geopoliittinen asema ja kuuluminen toisen maan rajojen sisään. Perinteisesti jaetaan se kolmeksi murteeksi: varsinaiskarjala, livvi eli aunuksenkarjala ja lyydiläismurre. Pertti Virtaranta jakaa karjalan kielen toisinpäin: pohjoiskarjalan eli Vienan murreryhmä, eteläkarjalan murreryhmä ja livvi eli aunuksenkarjala. Virtarannan mielestä lyydin kieli on itsenäinen kielimuoto, joka on muotoutunut vepsän kielen pohjalta. (Uibopuu 1984: 133; Laanest 1975: 26)

Vienaa eli *vienankarjalaa* (vienalaismurteita; harvemmin enää käytetään nimityksiä pohjoiskarjala tai pohjoiskarjalaiset murteet) on puhuttu Vienan-Karjalassa ja Suomen puolella kolmessa vanhassa vienalaiskylässä (Hietajärvellä, Kuivajärvellä ja Kuhmon Rimmissä). Nykyään vienalaismurteita puhutaan Karjalan tasavallassa lähinnä Kalevalan (entisen Uhtuan) ja Louhen piirissä. Monet vienalaiset kylät ovat tuhoutuneet 1960- ja 1970-luvun pakkosiirtojen vuoksi, jolloin asukkaat muutettiin isompiin keskuskyliin. Suomen vienalaiskylien asukkaat ovat pääosin vaihtaneet kielensä paikalliseksi suomen murteeksi. (Torikka 2004; Öispuu 1998: 40)

Varsinaiskarjalan etelämurretta, *eteläkarjalaa*, on puhuttu Suomen puolella Raja-Karjalassa ja Venäjän puolella Pohjois-Aunuksessa sekä Sisä-Venäjällä entisen Novgorodin läänin Tihvinän ja Valdain karjalaiskylissä ja entisen Tverin läänin karjalaiskylissä. Sisä-Venäjän karjalaismurteita kutsutaan usein saarekemurteiksi; niistä on käytetty myös nimeä *tytärkarjala*. Erilaisuudet pohjois- ja eteläryhmän välillä ovat klusiilien, sibilanttien ja affrikaattojen soinnittomuus ja soinnillisuus. Pohjoisryhmässä esiintyvät soinnittomat *k, p, t, s, š, tš* ja eteläryhmässä soinnilliset *g, b, d, z, ž, dž* (Torikka 2004; Öispuu 1998: 37, 40)

Livviä eli *aunuksenkarjalaa* (aunukselaismurteita, aunusta) on puhuttu Suomen Raja-Karjalassa Salmissa ja sitä puhutaan edelleen Venäjän puolella Etelä-Aunuksessa. Karjalaa äidinkielenään puhuvista ja sitä taitavista on nykyään suurimman osan kielimuoto varmaan juuri livvi. Heitä on eniten Karjalan tasavallassa Aunuksen piirissä ja osassa Prääžän piiriä. *Lyydiä* eli lyydiläismurteita on puhuttu Aunuksen kannaksella Syväristä Pohjois-Aunukseseen asti ulottuvalla kapealla kaistaleella suurimmaksi osaksi livvin alueen itäpuolella. Nykyään lyydiläismurteet luetaan useimmiten karjalan kielen yhdeksi päämurteeksi, vaikka vanhastaan niitä on pidetty joko karjalan ja vepsän välisenä sekamurteena tai omana kielenään. (Torikka 2004; Öispuu 1998: 40)

Karjalan kielen alue oli vielä 1900-luvun alussa suhteellisen yhtenäinen. Se rajoittui lännessä koko pituudeltaan suomen itämurteisiin, joihin sillä oli kaiken aikaa kosketuksia. Rajantakaiseen Karjalaan suomalaisvaikutus ei ulottunut (Vienan läntisimpiä osia lukuun ottamatta). Siellä karjalan kielen kohtaloksi tuli yleisesti sulautuminen venäjään. (Leskinen 1998: 376)

3.2 Suomen-Karjalan kielimuodot ja niiden yhtäläisyyksiä ja erilaisuuksia

Edellinen jakautuma koski karjalan kielen jakautumaa Karjalan Tasavallassa, mutta on tärkeää muistaa, että osa historiallisesta Karjalasta on myös Suomen puolella. Sen takia täytyy mainita myös sillä käytettäviä kielimuotoja.

Suomen Karjalassa on kaksi päämurretta: Etelä-Karjalan kaakkoismurteet ja Pohjois-Karjalan itäiset savolaismurteet. Kaakkoismurteet rajoittuvat lännessä kaakkoishämäläisiin murteisiin ja pohjoisessa savolaismurteisiin. Kaakkoismurteiden etelärajaa on vaikea määrittää, sillä useimmat Suomen-puoleisten kielimuotojen ominaispiirteet esiintyvät myös inkerinsuomessa eli Inkerin äyrämöis- ja savakkomurteissa. Niitä onkin luontevinta pitää suomen kaakkoismurteiden eteläisenä haarautumana. Kaakkoismurteet ovat suomen hajanaisin murteisto. *Suomen murrekirjasta* (2013) voi löytää, että kaakkoismurteita nimitetään joskus ”karjalan murteiksi”, mutta kielitieteellisessä kirjallisuudessa tätä nimitystä vältetään, jottei niitä sekoitettaisi karjalan kieleen. Sen eri osien kielimuodot poikkeavat monessa suhteessa toisistaan, ja vain harvat piirteet ovat kaikille alamurteille yhteisiä. Nykyään kaakkoismurteita puhutaan Etelä-Karjalan maakunnassa. (Leskinen 1998: 359–360; Torikka 2004, Lyytikäinen jt 2013: 577)

Itäiset savolaismurteet Pohjois-Karjalassa ovat laajan savolaismurteisen alueen itäisin osa. Sen kielimuodot ovat läheistä sukua Etelä- ja Pohjois-Savon murteille ja niitä nimitetään itäisiksi savolaismurteiksi. Ne muodostavat toisin kuin kaakkoismurteet verraten yhtenäisen kokonaisuuden ja eri alamurteiden väliset erot ovat vähäiset, ja tämä yhdenmukaisuus johtuu asutushistoriallisista syistä. Kun valtaosa alkuperäisestä

karjalaisväestöstä oli paennut 1600-luvulla Venäjälle, tilalle tuli pääasiallisesti savolaista uudisasutusta. (Leskinen 1998: 360, Torikka 2004)

Kaakkois-Suomen murteilla eli kaakkoismurteilla ja Pohjois-Karjalan murteilla eli itäisillä savolaismurteilla on koko joukko yhteisiä, Länsi-Suomen murteista ja yleiskielestä poikkeavia piirteitä. Seuraavaksi teen pienen listan tärkeimmistä ja selvimmistä itämurteiden piirteistä: 1) itä- ja länsimurteiden perusluonteisena erona on vanhastaan pidetty yleiskielen *d:n* vastinetta. Idässä on sen sijaan *kato*, *j* tai *v*, esim. *lehet* 'lehdet', *hijas* 'hidas', *kyvöt* 'kydöt'. Muinaiskarjalassa on ilmeisesti ollut vallalla astevaihtelusuhde *t : ø* (=kato); *j* ja *v* ovat tavunrajalle kehittyneitä siirtymä-äänteitä; 2) itämurteissa tavataan useissa sanoissa sanan ensi tavun lopussa *l:n*, *r:n*, *v:n* ja *j:n* edellä *k*, *t* tai *p* vastaamassa läntisempien murteiden eräitä muita äänteitä esim. seuraavan tapan: *kakla* – *kaula*, *kakra* – *kaura*, *mykrä* – *myyrä*, *petra* – *peura*, *putro* – *puuro*, *otra* – *ohra*. (tähän ominaisuuteen olen viitannut myös luvussa 2.1, joka käsitteli Inkerin suomalaismurteita); 3) itämurteille varsin tunnusomainen piirre on suuren esiintymistaajuutensa ansiosta ns. yleisgeminaatio eli se ominaisuus, että lyhyttä painollista tavua seuraava yksinäiskonsonantti kahdentuu, mikäli sen aloittama tavu sisältää pitkän vokaalin tai diftongin, esim.: *jakkaa* ~ *jakkoa* '(hän) jakaa', *kallaa* ~ *kalloa* ~ *kalloo* 'kalaa' ja *sannoo* ~ *sannuo* 'sanoo'. Yleisgeminaatio ei esiinny kaikissa kaakkoismurteissa täydellisesti, koska se on muinaiskarjalasta tuntuvasti nuorempi ilmiö, sillä se puuttuu kokonaan karjalan kielestä; 4) monikon *persoonapronomin*it *myö*, *työ*, *hyö* ovat itämurteiden puhujille tyypillisiä. Niiden kannalla ovat myös kaakkoishämäläiset murteet, mutta niissähän on monia muitakin vanhoja karjalaisuuksia; 5) eräiden sanatyyppejen monikolliset taivutusmuodot muodostetaan *-loi*, *-löi* -liitteen avulla: *taloloi(ta)* 'taloja', *tyttö/löin*, *-löijen*, *-löihen* 'tyttöjen' jne. (Leskinen 1998: 362–364)

Kaakkois- ja itäisten savolaismurteiden välillä on myös erilaisuuksia, jonka takia niitä ei voi nimittää samaksi murteeksi. Kaakkoismurteissa esiintyvät ominaisuudet: *sk : s* vaihtelu (*poset* 'posket'); *mm*, *nn*, *ll*, *rr* lyhentymisilmiö (*vasemas jalas*, *juhanus*, *päälys* ~ *peälys*); Pronominityyppi *mie*, *sie* : *miul*, *siul* 'minä, sinä'; eräiden sijamuotojen loppu *-a* ja *-ä* ovat niissä yleisesti kadonneet: *maas* ~ *moas*, *pilves*, *täst kylästä* jne.; essiivin päätte on geminaata-*n*:llinen, mikäli se vain on säilyttänyt

loppuvokaalinsa: *nuoreenna*, *hyvännä* jne. Vain savolaismurteille ominaiset piirteet ovat pitkän a:n ja ä:n diftongiutuminen eli muutos aa>oa>ua (moa ~ mua), ää>eä>iä (peä ~ piä); Väli- eli švaavokaalit ovat yleissavolaiseen tapaan myös pohjoiskarjalainen murrepiirre, esim. jalaka, pilikka, ilima, vanaha; Yleiskielen ts-yhtymän paikalla on Pohjois-Karjalan murteissa kuten savolaismurteissa yleensä ht (mehtä, vihta jne); Ikivanhaa kantaa edustaa Pohjois-Karjalan murteissa tauon ja vokaalin edellä säilynyt loppu-k, esim. itek 'itse', minä en ook 'ole', kansak 'kansa'; Dentaalikonsonanttien liudennus: ol' 'oli', kot'tiin 'kotiin', ves'sii 'vesikin' (puuttuu kuitenkin pohjoisryhmästä ja esiintyy kaakkoismurteiden itäryhmässä). (Leskinen 1998: 365–373; Lyytikäinen jt 2013: 405–409, 578–582)

4. Venäläisperäisten sanontojen ja lauseiden esiintyminen inkerinsuomalaisissa ja eteläkarjalaisissa kansanlauluissa

Analysoitavia kansanlauluja valitessa oli tärkeää ottaa huomioon seuraavat kriteerit: laulun täytyi sisältää refrengiä ja refrengin täytyi puolestaan sisältää venäjänkielisiä (tai venäjää muistuttavia) sanontoja. Sellaisia fraaseja ei ollut paljon: refrengi ei ole kansanlaulun rakenteessa pakollinen osa. Jos refrengiä löytyi, oli niitä muutamassa eri muodossa, esim. refrengiksi voi pitää myös säkeen toistamista.

Mutta ehkä juuri sen takia muuttuivat löydetty variaabelit arvokkaammiksi ja niiden avulla oli mahdollista katsoa inkerinsuomalaisten ja karjalaisten kansanlaulujen omaperäisyyttä, venäjän kielen kontakteja ja suomen kieleen kuuluvia muotoja.

4.1 Venäläisiä mukautettuja muotoja refrengissä

Inkerinsuomalaisista ja eteläkarjalaisista kansanlauluista voi löytää paljon suoraan venäjästä otettuja muotoja, mutta ne ovat ajan kuluessa mukautuneet ja monista on vaikeaa sanoa, mitä ne alkuperäisessä muodossa ovat tarkoittaneet.

Varmasti rajat niiden välillä ovat pieniä ja sumeita. Refrengiä voi luokitella eri tavoin, ja paljon niistä kuului silti muutamisiin eri luokkeihin. Tuntui loogisimmilta ja helpoimmilta jakaa ne eri yksikköihin pituuden mukaan.

4.1.1 *Ka(a)lina ma(a)lina*

Aineistossani eräs paljon esiintyvä fraasi, joka on ilmeisesti otettu suoraan venäjästä, tarkemmin venäläisestä nopeammasta tanssilaulusta tšastuškasta.

Koko Venäjällä laajasti levinnyt tšastuška ilmenee pääasiallisesti vokaalis-instrumentaalisessa lajissa. Niitä esitetään nopeassa tanssillisessa vauhdissa. Esittäjinä voi olla esim. yksi laulaja tai muutamat soittajat tai soitinyhtyeet harmonikalla tai balalaikalla, harvemmin toisilla soittimilla. Tšastuškoja voi kuulla kotoisissa juhlissa, joissa niitä voi esittää ilman laulua. Samoin on tunnettu puhtaita äänteellisiä muotoja, joissa ääni matkii soitinta. (Dorohova jt 2008: 223)

Kati Kallio väitöskirjassaan osoittaa, että *kalina*-tyyppisten refrengien puolesta kerrotaan Narvussa liittyneen ensisijaisesti surullisiin ja traagisiin runoihin sekä hitaaseen liikkeeseen. (Kallio 2013: 176)

Sitä ajatusta tukee myös Valentina Devjatkon artikkeli, joka selvittää *kalina*-tyyppisten refrengien alkuperäistä ajatusta. Kalina (vn *калина*) tarkoittaa koiranheisiä ja malina (vn *малина*) vadelmaa. Ne kaksi marjaa ovat vastakohtia, koska koiranheidellä on karvas maku ja vadelma on makeaa, sen takia sopii ne hyvin symbolisoimaan rakkauden eri puolia. Devjatko tarkistaa vielä sitä käsitystä, kirjoittaen neidon rakkaudesta ja katkerasta pettymyksestä, jota avioliitto tuo mukaan. (Devjatko 2011)

Aineistostani voi löytää seuraavan esimerkin, joka liittyy kosintaan:

(1)

Lähe neitonen minulle, lähe neittoi velloilleni,

Voti kaalina dai, voti maalina dai.

Lähe neittoi velloilleni, kuka lähtee kulloilleni,

Voti kaalina dai, voti maalina dai.

Mutta aineistossani eteenpäin katsoessa voi nähdä, että *kalina*-tyyppiset refrengit ovat yleensä menettäneet alkuperäisen merkityksensä, koska niiden käyttöala on

laajempi. Sitten voi *kalina*-tyyppistä refrengiä katsoa myös suomen kielen kannalta ja sitoa sen suomen oma fonotaksiin. Varmasti voi luokitella sitä myös luvussa 1.4 mainittuun imitatiiviin, jonka keskeinen ominaisuus on äänijäljitelmä. Kuten seuraavissa esimerkeissä voi nähdä, ei liity *kalina*-tyyppinen refrengi vain rakkausrunoon:

(2)

*Pääsköilindu, päiväilintu, se ihala ilmoi lii,
Ras kalina maja, ras malina maja,
Lenteli kesoison päivän, syksyisen yyn pimee,
Ras kalina maja, ras malina maja.*

(3)

*Käki kukku maa kumis, Lintu lauloi lehti liik,
Oi kaalina timoja, oi maalina timoja.
Lintu lauloi, lehti liikkui, mie kuuntelin kujal,
Oi kaalina timoja, oi maalina timoja.*

Niin voisi ne esimerkit liittää imitatiiveihin. Esim. sanakirjoista voi löytää sellaisen ”äänihierarkian”: *kalina* on selkeä toistuva ääni, joka syntyy esim. metallin lyömisestä ja se on matalampi ääni kuin *kilinä*, mutta korkeampi kuin *kolina*. Vaikka teoreettisesti se käsitys sopisi, uskallan väittää, että aineistossani olevat laulut ovat saaneet sen vaikutuksen venäjältä. En löytänyt tapausta, jossa *kalina* olisi esiintynyt refrengissä yksin. Sen ympärillä oli aina jo(t)kin muu(t) sana(t) ja niiden kanssa *kalina* muodostaa kokonaisen fraasin: (oi) *ka(a)lina*, *ma(a)lina*; *ras ka(a)lina*, *ras ma(a)lina*; *vot (vot i, voti) ka(a)lina/ma(a)lina*; *kalina maja (moja)*; *oi ka(a)lina timoja*, *oi ma(a)lina timoja*; *ai kali ai kalinuška*; *ai kalinuška maja*.

Tämänkaltaisia refrengiä esiintyi aineistossa 21 kertaa.

4.1.2 *Selennoi saadu*

Sitä sanontaa on käytetty refrenginä parissa laulussa. Vaikka alussa on vaikea ymmärtää, millainen venäjänkielinen vastine voisi olla, tarkoittaa se luultavasti vihreätä puutarhaa (*зелёный сад*). Esim. katsottaessa seuraavaa laulua voi nähdä, että se kertoo läpi kylän kulkemisesta ja siihen kontekstiin voi asettaa myös vihreän puutarhan:

(4)

Läheimmä läpi kyläisen

oi saadu saadu, selennoi saadu

Läpi vaa uulitsan utuisen

oi saadu, saadu, selennoi saadu

Kallio viittaa, että kuten *kalina* ja *malina*, on *saadu* ovat yleensä olleet laulajille kielellisesti ymmärättäviä (varmasti venäjää osaaville), mutta myöntää, että osille ne voisivat toimia vain vokaalisina tunnuskuvina, väljinä viitteinä venäläisen lyyrisen laulun ja häälauluston kenttiin. (Kallio 2013: 143–144)

Kallio luokittelee sellaisia fraaseja rytmityypin takia *saadulmoi*-sävelmiksi. Fraasilla on myös muunnelmana *saadulmoi selednoi saadu*:

(5)

Syntykää surusta suitset,

Saadulmoi selednoi saadu.

Kuten edellä on mainittu, *saadulmoi*-tyyppiset ovat läpi kylän kulkemisesta. Kallio on luokitellut *saadulmoi*-refrengit seuraaviin konteksteihin: Läpi kylän laulaen kulkeminen tai tanssiminen on yksi aineistossa useimmin mainituista liikkumisen tavoista. Kuvaukset liittyvät pyhäpäiviin, praasnikkoihin ja häihin. Praasnikoista tarkemmin on mainittu Jyrin, Pedron, Iilian, Miikkulan ja Troitsan päivien lisäksi juhannus, jouluku ja laskiainen. Häiden yhteydessä kuvaukset liittyvät häävään ajamiseen tai kulkemiseen

morsius- tai sulhastaloon ja tyttöjen läpi kylän kulkemiseen kihlajaisten yhteydessä. Läpi kylän saatettiin mennä monella tavoin: kävellen, tanssien, ketjuna, paririvinä, vapaissa muodostelmissa, reellä tai rattailla ajaen. Myös maininnat laulajista ja tilanteen luonteesta vaihtelevat. Yksinkertaisimmillaan muistiinpanossa kerrotaan vain, että mentiin ”läpi kylän.” (Kallio 2013: 183)

Huomiota näissä kiinnittää paikalliselle kansankielelle vieras *d*-äänne. Kuten olen viitannut luvuissa 3.2, on itämurteissa kirjakielen *d*:n vastineena kato (\emptyset), *j* tai *v*, joka tekee *d*-äänteen esiintymisen vierasperäiseksi ja kuten yllä voi nähdä, saattaa sille löytää venäjänkielisen vastineen. Kiinnostava on *selennoi*-sanon muunnos *selednoi*. Kun *saadu*-sanalla ilmenee *d* myös venäjässä (*cad*), sitten venäjän *vihreä* (зелёный) ei sisällä *d*-ääntä. Koska sillä ympärillä olevissa sanoissa on *d* olemassa (*Saadulmoi selednoi saadu*), on se vaikuttanut myös *selennoi*-sanaan.

4.1.3 Rallatukset

Rallatusrefrengijä esiintyy paljon karjalaisissa lauluissa, mutta myös inkerinsuomalaisessa runoudessa. Sillä ei ole semanttista merkitystä, mutta näyttää hyvin, miten ja millä määrällä Inkerinmaalla ja Karjalassa on levinnyt rallatukset. Samankaltaisia rallatuksia voi löytää hyvin monissa laulussa. Aineistostani voi löytää rallatuksia monessa eri muodossa, esim. *lii-ol lii*, *helle illallei*, *liiri lilla*, *halla illa*. Niitä voi olla enemmänkin, koska rallatusten keksiminen tuntuu olevan laulajille yksinkertaista. Rallatusten runsaus ja monipuolisuus näyttävät laulajien improvisoimistaitoa. Rallatukset ovat helpoin refrengien laji, koska niillä ei tarvitse olla semanttista merkitystä ja melkein kaikki rallatukset liittyvät tanssilauluihin, joiden tarkoitus ja suuntaus ovat toisenlaatuisia verrattuna kalevalamittaiseen runoon. Aineistossani nähtävien rallatusten tarkoitus on ilmeisesti yhdenmukaisen rytmin säilyttäminen. Periaatteessa voi rallatuksista kertoessa luokitella ne kalevalamittaisiin (vanhempiin) ja uudempaan kansanlauluihin (esim. Inkerinmaalla levinnyt tanssilaulu röntyskä).

Kalevalamittaisia refrengijä ja laulutanssia, joissa ne esiintyvät, on tutkinut Pirkko-Liisa Rausmaa. Hän sanoo, että yleiset tiedot kalevalaisista laulutansseista ovat

pääasiallisesti Inkerinmaalta ja Karjalan kannakselta. Inkerinmaalla osallistuivat tansseissa vain tytöt, Etelä-Karjalassa voivat pojat olla myös mukana ja niitä tanssittiin yleensä häissä, praasnikoissa ja muissa juhlatilanteissa. (Rausmaa 1985: 10)

Vaikka tanssit ovat yleensä samankaltaisia, mainitsee Rausmaa myös Inkerin ja Karjalan eroja: ”Inkerin laulut olivat pitkiä, polveilevia, muodoltaan löyhiä; niitä voitiin improvisoida ja yhdistellä tarpeen mukaan. Ja samanlaista oli myös niihin liittyvä tanssi, vapaamuotoista ja yleensä hyvin yksinkertaista, ja luultavasti laululla oli tärkeämpi osuus kuin liikunnalla, liikunta säästi laulua eikä päinvastoin. Kannaksella oli enemmän kiinteitä leikkejä, joiden sanat, sävelmän ja toiminnan kaikki tunsivat. Sävelmät olivat äärimmäisen yksinkertaisia, monesti resitatiivinomaista, yksitoikkoista huutamista. Toiminta oli tärkeämpää kuin laulu. Uudet piirileikki- ja tanssimuodot myös sekaantuivat Kannaksella vanhaan kalevalaiseen perinteeseen ja syntyi monenlaisia sekamuotoja.” (Rausmaa 1985: 11)

Rausmaa toteaa (1985: 11–12), että tanssilauluille tyypillisesti liittyy niihin pitkiäkin kertosäkeitä. Sitä voi nähdä aineistostakin: *tanssikaamme taitavasti, alla liiri laile, hoilei liiri lilla, alla liiri laile; tanssikaamme taitavasti, halla illa laari laa, halla illa ellellaari, halla illa laari laa; tanssikaamme taitavasti, tiiri liiri lillallei, tiiri liiri tillallilla, talla laari lallallei*. Kuten voi nähdä, on ensimmäinen säe aina sama (*tanssikaamme taitavasti*) ja siihen on liittynyt monta eri rallatusta. Rausmaalla oli samankaltaisia rallatuksia 16, osissa pitempiä rallatuksia, toisissa lyhyempiä. Näin Rausmaa on halunnut korostaa, etteivät tietyt tekstit ja sävelmät refrengineen liity kiinteästi toisiinsa.

4.1.4 Luuli, oi dai/ai da, l’ole ja laadoi

Seuraavilla refrengityypillä ei ole muuta merkitystä kun rytmin muuttumattomuus. Ne sijaitsevat refrengien alussa ja niiden jälkeen toistetaan sanaa, joka on jo säkeessä ollut (yleensä säkeen viimeinen sana). Paljon voi nähdä niiden keskinäistä liittymistä. Esim.:

(6)

*Velloini venoisen seppoi,
Oi dai l'ole ja venoisen
Laivoin seppoi lagluveni,
Oi dai l'ole lagluveni*

(7)

*Jo laulan liki kotia,
Ai da l'ole l'ole ja kotia,
Liki salavan ja sanele,
Ai da l'ole l'ole ja sanele.*

(8)

*Jo meille ero tulloo, Vaikea on ja harota,
Ai luuli ja harot, Vaikea on ja harota,
Eroleipä leikata, Erokannikka kaset,
Ai luuli ja kaset, Erokannikka kaseta.*

(9)

*Marjukkainen, karjukkainen, Marjukkain oli miun emoni,
Laadoi, laadoi, laadoi majoi.*

(10)

*Mikä lienee ee minulle, ee minulle,
Oi, laadoi, laadoi ja minulle ja minulle.*

(11)

*Oi katsoin ilimat vaa katsoin kalmat, katsoin kal,
Oi luli laadoi sejelaa, sejelaa,
Oi, katsoin mättähät meroista, ja meroi,
Oi luli laadoi sejelaa, sejelaa.*

(12)

*Ellettiigin ennen meillä, oltiigi ojan takana,
Ai l'uli, pai l'uli, oltiigi ojan takana.*

(13)

*Oi, la laulan suruisen virren ja suruisen,
Oi l'ole laadoi sejelaa, sejelaa.
Surukkahan suita myöten suita myöten,
Oi l'ole laadoi sejelaa, sejelaa.*

Refrengillä on kirjallisesti eri muunnelmia: *lu(u)li/l'uli/ljuuli, oi dai/ai da/ai ta, l'ole/lole*. Muutamassa tapauksessa samankaltaista ja samantyyppiseen sävelmään liittyvää refrengiä on paikoin käytetty venäläisittäin ääntäen: *hei hei l'juba dai l'ole*, paikoin taas omakielistettynä versiona: *hei juu jupatali juu*. (Kallio 2013: 143)

Kallio sanoo väitöskirjassaan, että erilaisia *lole-* ja *luuli-* tavuista koostuvia refrengiä on puolestaan käytetty sekalaisen lyriikan ja epiikan ohella erityisesti keskinäisissä kokkovirsissä. *Laadoi-*tyyppiset refrengit liittyvät eri tanssisävelmiin. (Kallio 2013: 144)

Koska niillä ei ole erityistä semanttista merkitystä, voisi ehkä nekin luokitella rallatuksiin, mutta kun rallatukset ovat muodoltaan satunnaisimpia ja liikkuminen muotojen välillä on vapaampaa, niin tällaiset *lole-*, *luuli-* ja *laadoi-*tyyppisiä refrengit ovat kivettyneet juuri sellaisissa muodoissa ja niiden muunnelmat liittyvät suoraan päämuotoon.

4.1.5 Persoonapronominit *moi/moja(maja)/majoi*

Paljon käytetään kansanlauluissa venäjästä lainattuja persoonapronomineja *moi/moja(maja)/majoi*. Vaikka esimerkkejä niistä voi nähdä edellä mainittu *kalina-*tyyppisten refrengien kanssa ja se persoonapronomini liittyy paljon sellaisen tyyppisen refrengiin, ajattelen olevan tärkeää katsoa niitä erikseen. Niitä voi löytää myös venäjänkielisissä lauseissa, jossa niillä on looginen paikka ja tarkoitus, esim.:

(14)

*Pääsköilintu, päivälintu,
Rozal' moja li vinograd zelënyj.*

(15)

*Olin orjana Venoss', palkkoina pahoilla maill',
Lepeta, lepeta, lepeta moi peeloja.*

Parissa paikassa on persoonapronomini liittynyt toisen sanan loppuun. On vaikeaa sanoa, onko se muutos kielellinen vai onko se riippunut kirjoittajasta, mutta sen eri muotoja aineistossa tarkkaillessa ja vertaillen eri muistiinpanijoita (näissä esimerkeissä yleensä A. Launis, E. Levón ja A. Lähteenkorva) voi ajatella, että se on riippunut enemmän laulajasta eli muutos on ennemmin kielellinen. Muistiinpanoissa voi löytää kahta eri varianttia: *moi/moja*, joka huomioi sanojen kirjoittamista kyrillisessä aapisessa (мой/моя) ja *maja/majoi*, joka ottaa huomioon ääntämisen.

(16)

*Ehittelin vellojani velloja,
Raselemoi ja lovina draselja,
Ehittelin kengittelin, kengitte,
Raselemoi ja lovina draselja.*

(17)

*Oi, enne kiitäkää emoja, en ylennä äitiän,
Oi kalina ka maja, oli malina ka maja.
Miks miun pani piikueesen, lasna lasta katsomaan,
Oi kalina ka maja, oi malina ka maja.*

Aineistossani esiintyi myös muunnelmana *timoja*, joka ilmeisesti on venäjän *ты моя* ‘sinä olet minun’. Ne kaksi persoonapronomineja ovat sulautuneet yhteen ja ei voi tarkasti sanoa, ovatko laulajat ymmärtäneet sitä vai onko se taas mukautunut kieleen niin, että alkuperäinen merkitys on kadonnut tai heikentynyt. Kuten muut persoonapronominit, liittyy *timoja* myös *kalina*-tyyppisteen refrengeihin:

(18)

*Emo neuvoi neitoja, opasti omenutta,
Oi kaalina timoja, oi maalina timoja.*

Eräässä kansanlaulussa oli myös esimerkki siitä, miten käytetään yhtä sanaa sekä suomeksi että venäjäksi:

(19)

*O, oi la kadun vaa kaduisillan,
Oi la kadun vaa kaduisillan,
Oi ulvotan uulitsaisillan,
Oi ulvotan uulitsaisillan.*

4.2 Muita venäjänkielisiä lauseita

Venäläisperäisten sanojen ohella voi nähdä myös kieliopillisesti isompia yksikköjä. Se vahvistaa ajatusta inkerinsuomalaisten ja karjalaisten venäjän kielen taidosta kuin vain yksittäiset sanat refrengissä, joita voi pitää satunnaisemmiksi.

Vaikka seuraavat esimerkit esiintyvät vain yksittäisinä tapauksina ja valitut laulut ovat lyhyitä, ajattelen niiden olevan tärkeitä ja erikseen mainittavia. Ne näyttävät hyvin venäjän kielen ja kulttuurin osaa inkerinsuomalaisten ja eteläkarjalaisten elämässä ja lauluissa. Tulkitsemisen kannalta on monen laulun puolesta paljon vapautta laulujen pituuden osalta ja ne voivat sisältää vain yhden säkeen ja refrengin, esim.:

(20)

*Pääsköilintu, päivälintu,
Rozal' moja li vinograd zelënyj.*

Sitten on toisia, jotka ovat vähän pitempiä ja joista saa enemmän tietoja, mutta pituus ei ole aina määräävä.

(21)

*Katri kuuluisa kuningas, Suotta teki Suomen linnoi,
Dai svëti kalinkoi ja drugoi kalobinkoi,
Suotta teki Suomen linnoi, Päättä kaupan puukasarmin,
Dai svëti kalinkoi, ja drugoi kalobinkoi.*

(22)

*Miks' on hoikka miun emoni, sill' on hoikka miun emoni,
Ai svjeti kalinikoi, ja drugoi kalubinikoi.*

(23)

*Oi, eletti ennen meillä, olti ojan taka,
Oi svëti kalinika, Oi drugoi galobinika,
Olti ojan takana, Ojapuita poltetti,
Oi svëti kalinika, Oi drugoi galobinika.*

Nämä esimerkit ovat kiinnostavia, koska tarkkailtaessa suomen murteellisia lauseita voi nähdä, että laulujen aiheet eivät ole samanlaisia, mutta jonkin takia niihin on valittu sama refrengi pienin muunnoksia.

Dai svëti kalinkoi, ja drugoi kalobinkoi/ Ai svjeti kalinikoi, ja drugoi kalubinikoi Oi svëti kalinika, Oi drugoi galobinika -fraasin analyysi voi liikkua eri suuntiin. Esim.

viittako *dai*-sana venäjän *дамь*-sanaan, jos toisissa lauluissa se on muuttunut *ai/oi*-sanaksi? Loogisesti sen voisi määritellä niin, koska yleensä nämä muunnokset eivät muuta laulun ajatusta.

Seuraavaksi voi saattaa sekaannuksiin sana *svéti/svjeti*, koska se voi viitata sekä valoon (свет) että väriin (цвет). Itse luulen sen olevan väri (svéti kalinika – heisinmarjan väri). Sitä logiikkaa tukee myös lauseen seuraavan osa *ja/oi drugoi kalubin(i)koi/galubinika*: голубинка (голубизна), joka tarkoittaa vaaleasiniä, taivaansiniä. Miten kaikki nämä tiedot liittyvät laulujen aiheeseen, jää vähän hämäräksi. Pikemmin se johtuu laulun rakenteesta: on seurattu loppusointua ja laulun rytmiä. Se selvittäisi, miksi sen työn kolmessa esimerkissä ei ole samaa tarinaa.

(24)

*Laiva seilaa merellä, ja tuuli laivan kaataa,
Oi koljako moë, kol'tsë serebrjannoje.*

Tämän esimerkin tarina yhdistää laivan merellä seilaamisen ja hopeasormuksen (кольцо серебряное). Ilmeisesti sen voisi liittää taas rakkauden ja ikävöimisen aiheeseen.

Seuraavasta esimerkistä voi refrengissä nähdä sitovampaa merkitystä:

(25)

*Tuli kukkoi Tuutarista, Lintu valkia vahista,
Oi travuška travuška, trava sel'onoi.
Lintu valkia vahista, yksi siipoi maata kierti,
Oi travuška travuška, trava sel'onoi.*

Trava sel'onoi (ven. трава зелёная, suomeksi ei ole otettu huomioon venäjän kielen sanojen sukupuolia) tarkoittaa vihreätä ruohoa. Tämän laulun tarinassa kerrotaan, että tuli lintu ja sen siipi kiersi maata, sen takia vihreä ruoho sopii laulun kontekstiin.

Seuraava esimerkki näyttää, että refrengi voi olla vahvistus väitteelle, joka ilmenee säkeessä:

(26)

*Poika liikkui, tukka löyhki, Tupa kuusin kumisi,
Eto pravda, eto pravda, eto pravda vsë bylo.*

(eto pravda vsë bylo, suom. 'se on niin, kaikki oli')

4.3 Refrengit uudemmassa kansanlaulussa

Uudempia kansanlauluja esiintyy aineistossani ilmeisesti enemmän kuin kalevalamittaisia ja ne ovat saaneet myös enemmän venäläisen *tšastuškan* vaikutusta. Pohjois-Inkerissä esiintyvää laulutanssia röntyskää voi pitää sekä refrengien puolesta että maantieteellisesti lähimpänä ja selvimmin samanlaisena, kuin edellä esiteltyjä kalevalamittaisia lauluja. Yleisimpiä esimerkkejä ovat rallatuksen tapaiset, kuten *rallallaa, tallaralla, sumfatiritiraa (sumpatiriti), juuri aari allallei*.

Tansseja tunnetaan Inkerinmaalla vähän varioiden 8 erilaista, mutta sävelmiä enemmän. Rappulan perinneryhmän Röntyskän levyltä *Röntyskä Songs* löydettävistä esimerkeistä voi luetteloida esim. *rali-ali illeralla, rali ali ralla; liilei-lailei, allalee ja lailei; tuulistulla, tuulistulla, tuulistulla rallaa; siiri liiri lii illaa alla liiri laari joo*. (Röntyskä Songs 1993) Saman lauluryhmän esityksestä voi löytää vielä esim. *aalistullaa illalei ja tuuliaali rajjaa*. (Hovinheimo 1988)

Etsiessä konkreettisempia näytteitä voisi tarkkailla esim. tanssilaulua Kolmi (Röntyskä Songs 1993, Asplund 1992), jota tanssittiin monen erilaisen säestyksellä. Kolmissa esiintyvä refrengi *Vot vot ja niin niin* näyttää taas hyvin, miten venäjää ja suomea käytetään samaan aikaan. Venäjäksi *vot (ѡѡ)* on interjektio ja sen suora merkitys on 'siinä, tässä', jonka takia se sopii myös edelliseen refrengiin (*vot niin* olisi venäjäksi *vot tak (ѡѡ mak)*).

Mielenkiintoisia ovat myös röntyskätanssit ja -laulut Tumala, Kakkunassi ja Siisikka, jotka kielelliseltä puoleltaan muistuttavat enemmän venäjää tai viittaavat siihen muuten. Tumala-tanssi on muistiinpantu ja julkaistu Asko Pulkkinen teoksessa *Suomalaisia*

kansantanhuja (1929: 127) Tumalasta voi löytää refrengin *Tumala, tumala, tumala, katala* (ven. *думала, думала, думала, задала* ‘mietin, mietin, mietin ja arvasin’). Inkeriläistaustaisen tutkijan Viola Malmin suullisen tiedon mukaan suomalaiset eivät ymmärtäneet näitä sanoja, vaan se on ollut vain refrengi ja klusiilit sanojen alussa selvästi soinnittomia. *Katala*-sanana tulkitseminen on vähän ongelmallista, koska periaatteessa se voi olla sekä *zadamy* (‘ennustaa’, mutta myös ‘arvailla’) että *kamamy* (‘lykätä, vierittää’). Koska sen edellä on *miettiinä*-sana, sitten tuntuu merkitykseltä loogisemmalta soinnillinen variantti. Venäläisperäisyyttä voi nähdä enemmänkin, esim. Siisikka–tanssissa (Röntyskä Songs 1993) esiintyvissä refrengissä (*Ai sii siisikkaa ja niin se olla taitaa*) *siisikka* viittaa venäjän sanalle *чuu(ук)* (viher-, vihreävarpunen). (Malmi 1993: 11)

Lisäksi on vielä Kakkunassi (Tanhuvakka 1977: 120), jossa esiintyy refrenginä rallatus *Ramurimu rallallei ja ramu rimu rallaa*. Tanssin nimessä on enemmän venäläisyyttä (*kakkunassi* = *kak u nas* = *как у нас* ‘niin kuin meillä’), mutta rallatuksesta sitä ei näy. Vähän epäselvä on *ramu rimu* –alkuperä, mutta kummankaan sanan kannalta ei näy sanakirjoissa samanvartaloisten verbien olemassaoloa. Leea Virtanen mainitsee Kakkunassin olleen Kannaksella niin suosittu, että “uudempia kansanlauluja on voitu yleisesti nimittää kakunassilauluiksi kuten rajan takan Inkerissä taas usein röntyskälauluiksi.” (Virtanen 1991: 173)

Piirileikkilaulujen näytteet ovat hyvin yksinkertaisia ja helposti ymmärrettäviä. Laulut ovat yleensä lyhyitä ja rakenteeltaan lauletaan säkeen jälkeen rallatus ja edeltävän säkeen loppuosa, esim. *Poikia viijään Saksanmaalle marmoriportin läpi, Sun salialilei ja salialilei sen marmoriporttiin läpi; Mansikka on punanen marja, ai ai, tuli ali, punanen marja*. Esiintyy myös pari esimerkkiä, jossa rallatus on välilauseena kahden säkeen välillä: *Älä mene heilani heikolle jälle, sulavilavei ja rallallei, itseesi hukuttamaan, itseäsi hukuttamaan*.

Näyttää siis siltä, että refrengi ja rallatus ovat oleellinen osa tanssilaulua eikä vain soitinsäestyksen tai laulusäkeistöjen korvaaja. Samaa tyyliä on käytetty nykypäivään asti, eikä vain kansanmusiikissa vaan myös suomalaisessa viihdemusiikissa. Se esiintyy varhaisimmista suomenkielisistä levytyksistä lähtien esimerkiksi Hiski Salomaan ja muiden amerikansuomalaisten laulajien ja lauluntekijöiden tuotannossa, mutta yhtä

hyvin vielä 2000-luvullakin. Vuonna 2006 sai valtaisan suosion animoitu popmuusikko Holly Dolly laululla *Dolly Song*, jonka sävelmä perustuu Loituma-yhtyeen levytykseen suomalaisen kansansävelmän *Ievan polkka* rallatuksen viehätystekseen.

4.4 Tulokset

Analyysissa antoivat varmasti eniten tietoa *kalina*-tyyppiset refrengit. Kuten Enäjärvi-Haavio on viitannut, ovat *kalina*-tyyppiset refrengit vahvasti venäläisperäisiä (Enäjärvi-Haavio 1949: 149) ja alkuperäisesti liittyvät ne rakkauden ja avioliiton aiheisiin. *Kalina–malina* eli heisipuun ja vadelman ristiriitaisuus näyttävät neidon kaipausta ja rakkauden odottamista sekä pettymystä, joka avioliitto tuo. *Kalina*-tyyppiset refrengit ovat menettäneet alkuperäisen ajatuksensa ja niiden käyttöala on laajempi (esim. refrengille tyypillinen laulun rytmin säilyttäminen).

Periaatteessa ne voisi asettaa myös suomen fonotaksiin ja sanastoon, jolloin *kalina*-sana liittyisi imitatiiveihin. Sanakirjoista voi löytää äänihierarkian *kilinä–kalina–kolina*, jossa *kilinä* on korkein ääni, *kolina* matalain ja *kalina* niiden välillä. Teoreettisesti tuntuu se käsitys sopivalta, mutta valitettavasti aineistoni ei tue sitä, koska *kalina*-sananympärillä on aina sanoja, joiden takia liittyy se venäläiseen perinteen. Esim. *vot i ka(alina)*, *ka(a)lina timoja*, *ras kalina maja* jne.

Selennoi saadu- eli *saadulmoi*-tyyppisten refrengien viesti on yksinkertainen ja selvä. Ne refrengit liittyvät lauluihin, jotka puhuvat läpi kylän kulkemisesta, tarkemmin miten läpi kylän mentiin: kävellen, tanssien, ketjuna, paririvinä, vapaissa muodostelmissa, reellä tai rattailla ajaen. Kuten Kallio on viitannut (2013: 183), liittyvät läpi kylän kulkemisen laulut praasnikoihin, häihin ja pyhäpäiviin.

Aineistoni suurin osa koostuu varmasti rallatuksista. Niitä voi löytää eri muodossa ja eripituisina. Rallatuksilla ei ole semanttista merkitystä ja ne voi liittää vahvasti onomatopoeetiikkaan. Ne ovat se osa refrengistä, joilla ei ole venäläistä alkuperää, koska niitä on Enäjärvi-Haavion mukaan (1949: 14) löydetty myös Länsi-Suomesta uudemmasta kansanlaulusta ja ruotsalaisesta uudemmasta kansanlaulusta. Rallatusten tehtävänä on lisätä vauhtia ja yhdenmukaisen rytmin säilyttäminen. Rallatukset voi jakaa kahteen ryhmään niiden käyttöajan mukaan: kalevalamittaiset ja uudemmat

refrengit.

Seuraava ryhmä, *luuli, oi dai/ai da, l'ole* ja *laadoi*-tyyppiset refrengit säilyttävät myös rytmiä ja liittyvät vahvasti tanssilauluihin. Niillä on eri muunnelmia, jotka Kallion mukaan (2013: 143) muutamassa tapauksessa on paikoin käytetty venäläisittäin ääntäen: *hei hei l'juba dai l'ole*, paikoin taas omakielistettynä versiona: *hei juu jupatali juu*. Periaatteessa voisi luokitella ne myös rallatuksiksi, mutta rallatukset ovat muodoltaan satunnaisimpia ja liikkuminen muotojen välillä on vapaampaa, näin sellaiset *lole-*, *luuli-* ja *laadoi*-tyyppisiä refrengit ovat vakiintuneet juuri sellaisissa muodoissa ja niiden muunnelmat liittyvät suoraan päämuotoon.

Aineistossa esiintyi myös venäläisperäisiä persoonapronomineja, jotka liittyvät paljon *kalina*-tyyppisiin refrengeihin ja muiden sanojen loppuun (*ka(a)lina (ti)moja/maja, raselemoi*), mutta esiintyvät myös itsenäisesti (*lepetä moi peeloja*). Muistiinpanoista voi nähdä kahta eri varianttia: *moi/moja*, joka huomioi sanojen kirjoittamista kyrillisillä kirjaimilla (*мой/моя*), ja *maja/majoi*, joka ottaa huomioon ääntämisen.

Kiinnostavaa oli löytää myös ns. kielellisesti sekoitettuja lauluja, jossa säe oli suomenkielinen tai -murteellinen ja refrengi venäjänkielinen. Se näyttää, kuinka iso osa venäjän kielellä oli elämässä ja kulttuurissa. Niiden venäjänkielisten lauseiden määrä työssäni ei ollut iso, mutta laadullisesti antoi se paljon tietoa inkerinsuomalaisesta ja eteläkarjalaisesta kansanlaulusta ja siitä, miten venäjä on vaikuttanut niihin. Muunnelmana esiintyi vain fraasi *Dai svéti kalinkoi, ja drugoi kalobinkoi* (*Ai syjeti kalinikoi, ja drugoi kalubinikoi/ Oi svéti kalinika, Oi drugoi galobinika*). Sen sanonnan kannalta oli kiinnostava, että samankaltainen refrengi liittyi eriaiheisiin lauluihin, *Katri kuuluisa kuningas, Miks' on hoikka miun emoni* ja *Oi, elettige ennen meillä*.

Yleisesti voi sanoa, että venäläistä perinnettä ilmenee inkerinsuomalaisissa ja eteläkarjalaisissa kansanlauluissa melko runsaasti. Kielen kannalta kansanlaulut ovat saaneet enemmän vaikutuksia sanaston puolelta, kieliopillisesti ovat ne säilyttäneet oman suomalaisen alkuperän. Kulttuurin kannalta laulut ovat saaneet vaikutteita venäläisistä tanssilauluista, mutta säilytetty on myös omat runosävelmät. Refrengijä voi pitää yhdistäväksi elementiksi sekä suomalaisen ja venäläisen kulttuurin välillä että vanhemman ja uudemman kansanlaulun välillä.

Yhteenveto

Suomalaisten ja venäläisten keskinäisiä kontakteja on ollut jo vuosisatoja. Slaavilainen kieli- ja kulttuuriperinne on vaikuttanut kovasti myös suomalais-ugrilaisiin kansoihin. On asioita, joita on otettu suoraan ilman mukautumista, mutta on myös asioita, jotka ovat tulleet suomalaiseen kulttuuriin hiljaa ja pidemmän ajan kuluessa. Raja-alueet ovat aina olleet vastaanottavaisia muutoksille. Näkökulmasta riippuen sitä voi pitää joko vaarallisena omalle kulttuurille tai kieltä ja perinnettä rikastuttavana. Suomen puolelta sellainen on varmasti Karjalan alue. Joskus mennään itsekkin vieraan kulttuurin sisään, kuten Inkerinmaalla on tapahtunut.

Refrengijä voi hyvin vertailla suomen fonotaksiin, koska sen avulla ne voi melko helposti luokitella omakielisiin tai vierasperäisiin. Sen voi tehdä sekä sananalkuisten konsonanttiyhtymien että esimerkiksi *d:n* esiintymisen avulla, sillä yleiskielen *t:d* -vaihtelua murteessa ei esiinny. Konsonanttiyhtymät eivät ole suomen kielessä yleisiä, ja jos niitä esiintyy, ne on tulkittu lainoiksi. Mutta Eve Mikone väitöskirjassaan on osoittanut, että Karl Kont on tutkinut kaikkien itämerensuomalaisten kielten konsonanttiyhtymällä alkavia sanoja ja olettaa, että itämerensuomalaisten kielten ekspressiivisessä sanastossa esiintyvät sananalkuiset konsonanttiyhtymät ovat alkuperäisiä, eivät lainattuja. Sitä ajatusta tukee myös Anni Jääskeläinen väitöskirjassaan: sananalkuiset ja -loppuiset konsonanttiyhtymät ovat *e*-sanoissa (ekspressiivisanoissa) mahdollisia.

Kaikki tämä osoittaa, että refrengijä voi tarkastella myös onomatopoeiikan aspektista. Tutkimuksessani suuremmalla osalla refrengistä ei ole itsenäistä semanttista merkitystä, mutta varmasti niillä on refrengissä ja lauluissa yleensä roolinsa. Niitä ei voi nivoa venäjään tai muuhun vieraaseen kieleen, siis niillä pitäisi olla jonkinlainen merkitys omassa kielessä. Onomatopoeettisten sanojen alaluokka ovat imitatiivit, joiden keskeinen ominaisuus on äänijäljitelmä. Monet tutkijat sanovat, että raja

onomatopoeettisen sanan ja imitatiivin välillä on melko epäselvä. Monia refrengejä voi luokitella myös imitatiiveiksi, kuten voi nähdä esim. luvussa 1.4 näytteissä 4 ja 5.

Suomalaisessa kansanmusiikintutkimuksessa refrengit ovat jääneet enimmäkseen syrjään. Ilmeisesti sen takia, että refrengi ei ole aina kansanlaulun välttämätön osa. Refrengejä voi löytää tanssilauluista, jotka Asplund määrittelee runolaulun ja rekilaulun välimuodoksi. Tanssilaulujen ohessa niitä voi löytää piirileikeistä ja keinulauluista, joita esiintyy kalevalamittaisinkin. Enäjärvi-Haavion tutkimus on työni kannalta hyvin tärkeä, koska juuri hän mainitsee, että *kalina*-tyyppiset refrengit ovat venäläisperäisiä, mutta rallatusrefrengiä on käytetty Länsi-Suomessa ja ruotsalaisessa uudemmassa kansanlaulussakin.

Venäläistä vaikutusta voi nähdä hyvin paljon inkerinsuomalaisissa ja eteläkarjalaisissa kansanlauluissa historiallisista syistä. Venäläinen vaikutus on nähtävästi alkanut levitä 1800-luvun alkupuolella, jolloin uudet, venäläisperäiset tanssit ja niihin liittyvä musiikki rupesivat syrjäyttämään vanhaa perinnettä.

Refrengien käyttöön on vaikuttanut myös laulujen eteläinen esitystapa. Esilaulajien johdattamana esitettiin lauluja kuorossa, piirissä, ketjussa, tanssien, leikkien, keinuilla, kylän kaduilla kulkien. Eteläkarjalaiset, inkeriläiset ja vatjalaiset nuoret lauloivat keinuessaan kahtena ryhmänä. Erityisinä laulutilanteina on mainittava kirkkopyhät, praasnikat ja häät. Refrengien keruutyössä ovat tärkeämmät nimet A. A. Borenius-Lähteenkorva, Armas Launis ja Elsa Enäjärvi-Haavio, jotka ovat tehneet monia keruumatkoja Karjalaan ja Inkerinmaalle.

Inkerinmaalle asui suomalaisia paljon 1600-luvulta lähtien, kun Stolbovan rauhan jälkeen alue siirtyi Ruotsille ja ortodoksiset asukkaat pakenivat syvemmälle Venäjälle. Uusien asukkaiden mukana tuli myös luterilainen uskonto. Vuosisatojen kuluessa heidän kansanmusiikkinsa ja –kulttuurinsa on sekoittunut venäläiseen, mutta kuitenkin säilyttänyt vahvasti myös omia piirteitä.

Karjalan alue on ollut ongelmallinen vuosisatoja, koska historiallinen Karjala kuuluu nykyään suuremmalta osalta Venäjälle (Karjalan Tasavalta, jossa ovat Vienan Karjala, Aunuksen Karjala ja Karjalankannas). Suomen puolella on vain Pohjois- ja Etelä-Karjalan maakunnat.

Refrengien analyysissa olivat tärkeitä seuraavat kriteerit: laulun täytyi sisältää refrengiä ja refrengin täytyi vuorostaan sisältää venäjänkielisiä tai venäjää muistuttavia sanontoja. Sellaisia fraaseja ei ollut paljon: refrengi ei ole kansanlaulun rakenteessa pakollinen osa. Jos refrengiä löytyi, oli niitä muutamassa eri muodossa, esim. refrenginä voi pitää myös säkeen toistamista.

Inkerinsuomalaisista ja eteläkarjalaisista kansanlauluista voi löytää paljon suoraan venäjästä otettuja muotoja, mutta ne ovat ajan kuluessa mukautuneet ja monista on vaikeaa sanoa, mitä ne alkuperäisessä muodossa ovat tarkoittaneet.

Varmasti ovat erot niiden välillä pieniä ja sumeita. Refrengiä voi luokitella eri muotojen perusteella ja useat niistä kuului silti muutamiin eri luokkiin. Työssäni jaoin ne kahtia eri yksikköihin pituuden mukaan: venäläisiä mukautettuja muotoja refrengissä ja suoraan venäjästä otettu lauseet latinalaisin aakkosin.

Eniten tietoa antoivat *kalina*-tyyppiset refrengit. Kuten Enäjärvi-Haavio on viitannut, ovat *kalina*-tyyppiset refrengit vahvasti venäläisperäisiä (Enäjärvi-Haavio 1949: 149) ja alkuperäisesti liittyvät ne rakkaus- ja avioliittoaiheisiin. Ne ovat menettäneet alkuperäisen ajatuksensa ja niiden käyttöala on laajempi (esim. refrengille tyypillinen laulun rytmin säilyttäminen). Teoreettisesti voisi *kalina*-sanana asettaa myös suomen fonotaksiin (äänihierarkia *kilinä–kalina–kolina*), mutta valitettavasti aineistoni ei tue sitä, koska *kalina*-sanana ympärillä on aina sanoja, joiden takia se liittyy venäläiseen perinteen.

Saadulmoi-tyyppisten refrengien viesti on yksinkertainen ja selvä. Ne refrengit liittyvät lauluihin, jotka puhuvat läpi kylän kulkemisesta, tarkemmin miten läpi kylän mentiin: kävellen, tanssien, ketjuna, paririvinä, vapaissa muodostelmissa, reellä tai rattailla ajaen.

Suurin osa aineistostani on rallatusrefrengit. Niillä ei ole semanttista merkitystä ja ne voi vahvasti liittää onomatopoetiikkaan. Enäjärvi-Haavion mukaan on niitä löydetty myös Länsi-Suomesta, minkä takia voi sanoa, että rallatukset ovat varmasti suomen kielen ja suomalaisen kulttuurin sisäisiä ilmiöitä. Ne voi jakaa kahteen ryhmään: kalevalamittaiset, vanhemmat refrengit, jotka ovat enemmän suomea itseään, ja uudemmassa kansanlaulussa esiintyviin enemmän venäläisperäisiin.

Seuraava ryhmä, *luuli, oi dai/ai da, l'ole* ja *laadoi*-tyyppiset refrengit säilyttävät myös rytmiä ja liittyvät vahvasti tanssilauluihin. Periaatteessa ne voisi luokitella myös rallatuksiksi, mutta rallatukset ovat muodoltaan satunnaisimpia ja liikkuminen muotojen välillä on vapaampaa. Sitten sellaiset *lole-*, *luuli-* ja *laadoi*-tyyppisiä refrengit ovat vakiintuneet juuri sellaisissa muodoissa ja niiden muunnelmat liittyvät suoraan päämuotoon.

Aineistossa esiintyi myös venäläisperäisiä persoonapronomineja, jotka liittyvät paljon *kalina*-tyyppisiin refrengeihin ja muiden sanojen loppuun (*ka(a)lina (ti)moja/maja, raselemoi*), mutta esiintyvät myös itsenäisesti (*lepetä moi peeloja*). On myös kielellisesti sekaantuneita lauluja, jossa säe oli suomenkielinen tai -murteellinen ja refrengi venäjänkielinen. Se viittaa siihen, kuinka iso osa venäjän kielellä oli elämässä ja kulttuurissa. Niiden venäjänkielisten lauseiden määrä työssäni ei ollut iso, mutta laadullisesti se antoi paljon tietoa inkerinsuomalaisesta ja eteläkarjalaisesta kansanlaulusta ja siitä, miten venäjä on vaikuttanut niihin.

Yleisesti voi sanoa, että Suomen itäisillä alueilla on venäläisiä vaikutuksia runsaasti. Niitä on saatu vuosisatojen kuluessa sekä kieleen että kulttuuriin. Kansanlaulun puolelta sen osoittavat hyvin vahvasti refrengit, joissa voi nähdä venäjän kielen muotoja suoraan otettuina sekä mukautettuina. Refrengit ovat tärkeitä myös kulttuurin kannalta, koska osa niistä on saanut vaikutuksia venäläisistä tanssilaulusta, mutta työni korostaa, että refrengit sisältyvät myös suomalaiseen perinteeseen. Aihetta voi tutkia varmasti lisää, koska esim. jo analyysin osalta refrengejä on mahdollista tutkia monesta eri näkökulmasta ja luokitella niitä moniin eri luokkiin.

Lähteet

1. **Apo, Satu 1994.** Rahvaluule. – Soome kirjanduse ajalugu. Kai Laitinen. Tallinn: Vagabund 1994, 15-86.
2. **Argus, Reili 2005.** Imitatiivide kohast lastekeeles: reduplikatsioonist, morfoloogiast ja sõnaliigilisest ambivalentsusest. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 1 (2004), 19–34.
3. **Asplund, Anneli 1981.** Kansanmusiikin keruu ja tutkimus. – Kansanmusiikki. Toimittaneet Anneli Asplund ja Matti Hako. Vaasa Oy. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 240-247.
4. **Asplund, Anneli 1992.** Kansanlauluja Inkerinmaalta. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö; Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 557. Pieksämäki: Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo.
5. **Devjatko** = Девятко, Валентина 2011. Калинка-малинка – это о любви. Словестница Искусств но 1 (27). <http://www.slovoart.ru/node/820>
6. **Dorohova jt** = Дорохова, Е. А., А. Ю. Кастров, Ю. И. Марченко, О. А. Пашина 2008. Народное музыкальное творчество : хрестоматия со звуковым приложением. Санкт-Петербург: Композитор.
7. **Engman, Max 1991.** Pietari ja Inkeri. – Inkeri: historia, kansa, kulttuuri. Toimittaneet Pekka Nevalainen, Hannes Sihvo. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 167–178.
8. **Enäjärvi-Haavio, Elsa 1949.** Pankame käsi kätehen: suomalaisen kansanrunojen esittämistavoista. Porvoo: W. Söderström.
9. **Hakamies, Pekka 1986.** Venäläisten sananparsien vaikutus karjalaiseen ja suomalaiseen sananparsistoon. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki: Mäntän Kirjapaino Oy Mänttä.

10. **Hakamies, Pekka 1991.** Inkeri monietnisenä alueena. – Inkeri: historia, kansa, kulttuuri. Toimittaneet Pekka Nevalainen, Hannes Sihvo. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 197–204.
11. **Harvilahti, Lauri 1992.** Kertovan runon keinot. Inkeriläisen runoepiikan tuottamisesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 522. Helsinki: Kirjapaino G. Mäkinen & Co Ky.
12. **Heinonen, Kati 2005.** Armas Launiksen fonogrammit Soikkolasta: laulutavan, runon ja laulutilanteen välisiä yhteyksiä kalevalamittaisessa runoudessa. Pro gradu tutkielma. Helsingin yliopisto. Kulttuurien tutkimuksen laitos/folkloristiikka.
13. **Herranen, Gun 1994.** Soome rootsikeelne rahvaluule. – Soome kirjanduse ajalugu. Kai Laitinen. Tallinn: Vagabund, 77–86.
14. **Hovinheimo, Liisa 1988.** Röntsykä. Elävää kansanperinnettä Pohjois-Inkeristä. tv-dokumentti. Tampere: TV 2.
15. **Häkkinen, Kaisa 2002.** Suomen kielen historia 1. Suomen kielen äänne- ja muotorakenteen historiallista taustaa. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 69. Åbo Akademis Tryckeri.
16. **Jääskeläinen, Anni 2013.** Todisteena äänen kuva. Suomen kielen imitatiivikonstruktiot. Helsinki: Unigrafia Oy.
17. **Kalima, Jalo 1952.** Slaavilaisperäinen sanastomme: tutkimus itämerensuomalaisten kielten slaavilaisperäisistä lainasanoista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 243. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Oy.
18. **Kallio, Kati 2013.** Laulamisen tapoja. Esitysareena, rekisteri ja paikallinen laji länsi-inkeriläisessä kalevalamittaisessa runossa. Tampere: Tammerprint.
19. **Koskijoki, Marjatta, Elina Haavio-Männilä 1977.** Elsa Enajärvi-Haavio. Suomalaisia vaikuttajanaisia. Toimittaneet Suoma Pohjanpako, Tuulikki Jääsalo, Irma Rantavaara. Porvoo: WSOY:n graafiset laitokset.
20. **Kuusi, Matti 1982.** Narvusin suomalaissuvuista. – Ulkosuomalaisia. Toimittaneet Pekka Laaksonen ja Pertti Virtaranta. Kalevalaseuran vuosikirja 62. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiön kirjapaino, 239–245.

21. **Laaksonen, Kaino, Anneli Lieko 1992.** Suomen kielen äänne- ja muoto-oppi. Helsinki: Finn Lectura.
22. **Laanest, Arvo 1975.** Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. Tallinn : Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
23. **Laitinen, Heikki 2003.** Iski sieluihin salama. Toimittaneet Hannu Tolvanen ja Riitta-Liisa Joutsenlahti. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 942. Kansanmusiikki-instituutin julkaisuja 55. Helsinki: Hakapaino Oy.
24. **Laitinen, Heikki 2006.** Kokonainen laulun maailma. - Suomen musiikin historia 8. Kansanmusiikki. Toimittaneet Anneli Asplund, Petri Hoppu, Heikki Laitinen, Timo Leisiö, Hannu Saha, Simo Westerholm. Werner Söderholm Osakeyhtiö. Porvoo: WS Bookwell Oy.
25. **Lauerma, Petri 2001.** Larin Parasken epiikan metriikasta. – Virittäjä 105 (2001), 44–58.
26. **Lehtinen, Tapani 2007.** Kielen vuosituhanneet: suomen kielen kehitys kantauralista varhaissuomeen. Tietolipas 215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
27. **Lehto, Manja Irmeli 1996.** Ingrian Finnish: Dialect Preservation and Change. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
28. **Leskinen, Heikki 1991.** Inkerin kielimuodot. – Inkeri: historia, kansa, kulttuuri. Toimittaneet Pekka Nevalainen, Hannes Sihvo. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 222–233.
29. **Leskinen, Heikki 1998.** Karjala ja karjalaiset kielentutkimuksen näkökulmasta. – Karjala: historia, kansa, kulttuuri. Toimittaneet Pekka Nevalainen, Hannes Sihvo. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 352–382.
30. **Lyytikäinen jt = Lyytikäinen, Erkki, Jorma Rekunen, Jaakko Yli-Paavola 2013.** Suomen murrekirja. Gaudeamus Oy. Tallinna: Tallinna raamatutrukikoja OÜ.
31. **Malmi, Viola 1993.** Karjalaisen kansantanssin lähteillä. Helsinki: Vapaan sivistystoiminnan liitto.
32. **Mikone, Eve 2002.** Deskriptiiviset sanat: määritelmät, muoto ja merkitys. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 879. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

33. **Perinteentutkimuksen terminologia 1998.**
<http://www.helsinki.fi/folkloristiikka/opiskelu/terminologia.htm>. Katsottu 26.5.2014
34. **Pulkkinen, Asko 1929.** Suomalaisia kansantanhuja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kirja.
35. **Rausmaa, Pirkko-Liisa 1985.** Ilokerä: laulutansseja ja piirileikkejä. Helsinki: Gummerus Oy kirjapaino.
36. **Sievänen-Allen, Ritva 1993.** Tyttö venheessä. Elsa Enäjärvi-Haavion elämä 1901-1951. Werner Söderström Osakeyhtiö. Juva: WSOY:n graafiset laitokset.
37. **Sihvo, Pirkko 1991.** Savakoita, äyrämöisiä, inkerikoita. – Inkeri: historia, kansa, kulttuuri. Toimittaneet Pekka Nevalainen, Hannes Sihvo. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 179–204.
38. **Soinninen jt = Soinninen, Ahti, Eero Polas, Paavo Kiiski, Urpo Jokinen 1977.** Kansanumusiikki 1. Laulusävelmiä. Helsinki: Suomen Kunnallisliitto.
39. **Tanhuvakka: suuri suomalainen kansantanssikirja 1977.** Toimittaneet Pirkko-Liisa ja Esko Rausmaa. Porvoo: WSOY:n graafiset laitokset.
40. **Tieteen Termipankki 2014.** Tieteen kansallinen termipankki.
<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Termipankki:Etusivu>
41. **Torikka, Marja 2004.** Karjala: kieli, murre, paikka. Toimittanut Raija Miikkulainen. Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskuksen julkaisuja 129.
<http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk129/index.shtml>.
42. **Uibopuu, Valev 1984.** Meie ja meie hõimud : peatükke soomeugrilaste minevikust ja olevikust. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.
43. **Virtanen, Leea 1991.** Suomalainen kansanperinne. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
44. **Virtanen, Leea 1998.** Karjalan kannas kansanlaulun maana. – Karjala: historia, kansa, kulttuuri. Toimittaneet Pekka Nevalainen, Hannes Sihvo. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 328–351.
45. **Õispuu, Jaan 1998.** Karjalased ja karjala murded. – Kaheksa keelt, kaheksa rahvast. Tallinn : TPÜ Kirjastus ; Tallinna Pedagoogikaülikool.

Aineiston lähteet ja analyysillä käytetyt sanakirjat:

1. **Asplund, Anneli 1992.** Kansanlauluja Inkerinmaalta. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö; Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 557. Pieksämäki: Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo.
2. **Karjalaisia kansanlauluja Impilahdelta 1967.** Toimittanut Simo Härkönen. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö. Pieksämäki: Sisälähetysseuran Raamattutalon offsetpaino.
3. **Karjalaisia kansanlauluja Johanneksen seudulta 1990.** Toimittaneet Heimo Heimola ja Simo Härkönen. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö. Joensuu: PunaMusta.
4. **Karjalaisia kansanlauluja Kivennavalta 1970.** Tallentanut ja toimittanut Erkki Ala-Könni. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö. Pieksämäki: Sisälähetysseuran Raamattutalon offsetpaino.
5. **Karjalaisia kansanlauluja Käkisalmen seudulta 1983.** Erkki Melartinin kokoelmista toimittanut Simo Härkönen. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö. Joensuu: Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy.
6. **Karjalaisia kansanlauluja Lieksan seudulta 1975.** Toimittanut Pekka Paasio. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino Oy.
7. **Karjalaisia kansanlauluja Rautjärveltä 1988.** Toimittanut Marja-Leena Helin-Strebel. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö. Joensuu: Exprintti.
8. **Karjalaisia kansanlauluja Suojärven seudulta 1974.** Tallentanut ja toimittanut Ahti Sonninen. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino Osakeyhtiö.
9. **Karjalaisia kansanlauluja Viipurin seudulta 1974.** Toimittanut Jorma Väänänen. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino Osakeyhtiö.
10. **Launis, Armas 1910.** Suomen kansan sävelmiä. Neljäs jakso. I Inkerin runosävelmät. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran Toimituksia. 68. osa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon osakeyhtiö.

11. **Rausmaa, Pirkko-Liisa 1985.** Ilokerä: laulutansseja ja piirileikkejä. Helsinki: Gummerus Oy kirjapaino.
12. **Röntyskä Songs cd 1993.** Helsinki: C&P Mipu Music.
13. **SKVR tietokanta:** Suomen Kansan Vanhat Runot sähköisessä muodossa.
<http://www.finlit.fi/skvr/>
14. **Русско–финский словарь: 61 000 слов= Venäläis-suomalainen sanakirja: 61 000 sanaa 1997.** Toimittaneet M. Kuusinen ja V. Ollikainen. Vieraiden ja kansallisten kielten sanakirjain valtion kustannusliike. Санкт-Петербург : Алфавит.
15. **Финско-русский словарь = Suomalais-venäläinen sanakirja : 82 000 слов 1996.** Tekijät I. Vahros ja A. Scherbakoff. Toimittajat V. Ollikainen ja I. Salo. Tallinn: LORIS.

Voti kaalina moja, voti maalina moja: refräänid **ingerisooime ja lõunakarjala rahvalauludes**

Resümee

Rahvalaule on Soomes kogutud ja uuritud ligi kakssada aastat. Neid on klassifitseeritud mitmel eri viisil ja eri vaatenurkadest, näiteks on keskendutud erinevate piirkondade rahvalauludele. Mingil põhjusel on rahvalaulude refräänid uurimise perifeeriasse, ehkki nende osa rahvalauludes ei tohiks alahinnata.

Refrääne ei leia igast rahvalaulust ja nende olemasolu mõjutab ühe tegurina laulude esitusviisi. Soomes on refrääne leitud lõunapoolsematelt aladelt (Ingerimaa ja Karjala kannas), kus peamiseks esitusviisiks on kooslaulmine ehk eeslaulja ja koori vaheldumine (Eestis võib sellist esitust leida setudelt). Ingerimaa ja Karjala on aastasadu olnud nn. piirialad, kus kohtuvad soomeugri rahulikud kultuur ja temperamentsem vene traditsioon. Seetõttu võib nende alade lauludest leida refrääne, mis koosnevad kas erinevatest fraasidest (esim. *kalina malina*), mis esinevad refräänide alguses, kuid ka otse vene keelest üle võetud lausetest.

Refrääni mõiste ise on üsna lai, sest refrääni all mõistetakse erinevate fraaside kõrval ka eelneva lause või lauseosa kordust. Kati Kallio on oma väitekirjas uurinud Lääne-Ingerimaad ning leidnud, et refrään on tingimata vene mõjutustega. Seda käsitlust saab laiendada kogu Ingerimaale ja Karjalale ning tegelikult ei pruugi refrään olla ainult venepärane ja seda võib leida soome keele seeski.

Minu töö eesmärgiks oli uurida fraase, mida võib nimetada refräänideks, kuid mille tähendus ei ole nii selge (nt võib kuuluda vene keelde, aga võib olla tekkinud hoopis soome keele onomatopöa tõttu). Laulude valimisel oli seetõttu kriteeriumiks esiteks see, et laul sisaldaks refrääni ja teiseks, et refrään ei oleks vaid salmi viimase lause kordus, vaid et see sisaldaks lauset või fraasi, mida teoreetiliselt võiks pidada venepäraseks.

Kokku sisaldas valim 139 rahvalaulu ning töö on kvalitatiivse suunitlusega keelelis-kultuuriline uurimus, sest rahvalauludes on keel ja kultuur omavahel väga tugevalt seotud ning nende eraldamine ei ole otstarbekas.

Refräänide uurimisel võib leida mõningaid viiteid varasemast kirjandusest, nt Kati Kallio väitekiri *Laulamisen tapoja. Esitysareena, rekisteri ja paikallinen laji länsi-inkeriläisessä kalevalamittaisessa runossa* (2013), Elsa Enäjärvi-Haavio *Pankame käsi kätehen* (1949) ja Leea Virtase teosest *Suomalainen kansanperinne* (1991). Kuna vene mõjutuste kõrval saab refräänidele läheneda ka soome onomatopöa kontekstist, olid olulisteks allikateks ka Eve Mikose töö *Deskriptiiviset sanat: määritelmät, muoto ja merkitys* (2002) ja Anni Jääskeläise väitekiri *Todisteena äänen kuva. Suomen kielen imitatiivikonstruktiot* (2013).

Analüüsis jaotusid refräänid laiemalt kaheks: venekeelsed või vene keelt meenutavad fraasid ning otse üle võetud venekeelsed laused. Fraaside analüüs oli olemuselt laiahaardelisem, sest mitmete vormide puhul võis teoorias liigitada neid nii venepärasteks kui soome keelde kuuluvateks.

Esimeseks suureks rühmaks oli *kalina*-laadsed refräänid, mida leidis väga erinevates variantides. Näiteks *kalina malina*; *vot(i) ka(a)lina*, *vot(i) ma(a)lina*; *ras kalina maja* jne. Need on tugeva vene algupäraga ja algselt võis neid kohata armastuslauludes, mis viitasid abielu ja armastuse mõrle ja magusale poolele (vn. *калина* ‘lodjapuumari’, *малина* ‘vaarikas’). Hiljemalt on nende kasutusala laienenud ja nende ülesandeks on saanud laulu rütmi säilitamine. Teoreetiliselt võib asetada need ka soome keelde, kust võib leida häälehierarhia *kilinä-kalina-kolina*, mis kõik kirjeldavad mingisugust kolinat, aga *kilinä* on kõige kõrgem hää, *kolina* kõige madalam ja *kalina* nende kahe vahel. See teooria ei leidnud siiski kasutust minu valimis, sest *kalina* ei esinenud kunagi üksi, vaid selle ümber olid alati ka muud sõnad, mis viitasid vene algupärane (*ras kalina*, *vot i/voti ka(a)lina*, *kalinuška maja*, *kalina timoja* jne).

Teiseks rühmaks olid *selennoi saadu*- ehk *saadulmoi*-laadsed refräänid. Keeleliselt võib need üsnagi täpselt määratleda vene keele mõjulisteks, sest *selennoi saadu* = vn. *зелёный сад* (ee ‘roheline aed’). Neid võib leida lauludes, mis räägivad läbi küla jalutamisest (täpsemalt, kuidas läbi küla mindi, kas jalutades, tantsides, paarides, rivina jne). Tavaliselt lauldakse selliseid laule praasnikatel, pulmades ja kirikupühadel.

Valimi suurim osa koosnes kahtlemata *rallatustest* (eesti keeles ligilähedaselt *trallitus*, lihtsuse tõttu kasutan soome nimetust *rallatus*). *Rallatusi* oli erinevaid, rohkem kasutatud olid *rallalei* (*frallalei*), *liilee-lailee*, *salialelei*, lisaks erinevad hüüatused (*hoi oo ohhoo* jne.). Neil ei ole tihtipeale semantilist tähendust ja pigem võib neid liigitada onomatopoeetilisteks sõnadeks (täpsemalt veel imitatiivideks, mis matkivad hääli) ning mida saab vaadelda just soome keele enda kontekstis. Elsa Enäjärvi-Haavio on viidanud, et *rallatusi* võib Soomes leida ka läänepoolsematest lauludest ning rootsi uuemast rahvalaulust. *Rallatusi* võib jagada kahte: need, mis esinevad kalevalamõõdulistes (vanemates) lauludes (rohkem onomatopoeetilise taustaga) ja need, mida leidub uuemates (rohkem venepärased).

Järgmine rühm oli *luuli*, *oi dai/ai da*, *l'ole/lole* ja *laadoi*-laadsed refräänid. Teoreetiliselt võiks neidki *rallatusteks* pidada, kuid nende esindumine valimis on palju järjepidevam ja nende vorm konkreetsem. Üldiselt leidsid need tantsulauludes, mis tähendab, et nende ülesandeks oli hoida tantsu rütmi ja tempot.

Palju esines ka venepäraseid personaalpronoomeneid. Olenevalt üleskirjutusest võisid need olla kas *moi/moja* või siis hääldusest lähtuvalt *maja/majoi*. Neid võib leida palju *kalina*-laadsetes refräänides (tihtipeale on need sulandunud eelneva sõna lõppu, nt *timoja* ja *raselemoi*), kuid neid leidsid ka iseseisvalt (*lepeta moi peeloja*).

Venekeelsete lausete esindumine soome rahvalauludes ei olnud just suur, kuid need lisavad tööle siiski väärtust, sest palju esines nn. segakeelisi vorme, kus salmiosa oli soome keeles ja refrääniosa vene keeles, nt

*Katri kuuluisa kuningas, Suotta teki Suomen linnoi,
Dai svéti kalinkoi ja drugoi kalobinkoi,
Suotta teki Suomen linnoi, Päättä kaupan puukasarmin,
Dai svéti kalinkoi, ja drugoi kalobinkoi.*

Kvalitatiivses mõistes näitab see, mil määral on ingerisoomlastel ja lõunakarjalastel olnud kontakte vene keele ja kultuuriga.

Üldiselt saab tõdeda, et vene mõjutusi esineb ingerisoomse ja lõunakarjala rahvalauludes üsna palju. Keeleliselt on palju rikastunud sõnavara pool, grammatiliselt

on säilinud soome algupära. Kultuuriliselt on laulud saanud mõjutusi vene tantsulauludelt (tšastuškadelt), kuid nende kõrval on säilinud ka oma runod. Refrääne võib seega ühendavaks elemendiks pidada nii soome ja vene traditsiooni kui ka vanema ja uuema rahvalaulu vahel.

***Voti kaalina moja, voti maalina moja*: refrains in the folk songs of Ingrian Finns and South Karelians**

Summary

Folk songs have been collected in Finland for nearly 200 years. They have been classified in many different ways and explored from different angles, for example the folk songs of different regions in Finland. For some reason the refrains of folk songs have been left to the periphery, although their contribution is not actually that small.

Refrains cannot be found in all songs and one of the reasons they exist is the way they are performed. In Finland, refrains have been found in the southern areas (Ingria and Karelia Isthmus), where the main way to perform them is like a dialogue between the foresinger and the choir (in Estonia that kind of performing can be seen with the Setus). Ingria and Karelia have been between Finland and Russia for centuries. In these places the calmer Finno-Ugric culture and temperamental Russian culture have combined. This is why it is possible to find refrains in their folk songs that consist of different phrases that could imply to Russian (e.g. *kalina malina*), but the refrains can also include sentences that have been taken straight over from the Russian language. Although I use the term ‘Finnish language’, I would like to emphasize that mostly I am talking about the dialects of Ingrian Finns and Southern Karelians, so the few examples of Finnish I give below are actually dialectical forms.

The definition of refrains is quite broad, because in addition to different phrases refrains can also be the repetition of the previous sentence (or part of the sentence). Kati Kallio has researched Western Ingria in her dissertation and found that refrains are definitely influenced by Russian. Actually that definition can be broadened to all of

Ingria and Karelia, and refrain does not have to be only Russian-influenced, it could also be inside Finnish language.

The aim of my research was to study the phrases that could be called refrains, but their meaning is not actually that clear (e.g. it could belong to Russian, but it could also be a part of Finnish onomatopoeia). So the first criterion for choosing the songs was that it should involve a refrain and secondly that it should be a phrase or a sentence that could interpret to Russian.

All in all the selection consisted of 139 folk songs and the study is a qualitative linguistic-cultural research, because language and culture are strongly intertwined in folk songs and the separation of these two would not be rational.

It is possible to find some earlier mentionings of refrains, for example Kati Kallio's dissertation *Laulamisen tapoja. Esitysareena, rekisteri ja paikallinen laji länsi-inkeriläisessä kalevalamittaisessa runossa* (2013) which is about the ways of performing a folk song in Western Ingria, Elsa Enäjärvi-Haavio's research *Pankame käsi kätehen* (1949) about different ways of performing a folk song in different parts of Finland and Leea Virtanen's *Suomalainen kansanperinne* (1991) which is about Finnish folk tradition. Because it is also possible to study the refrains from the aspect of Finnish onomatopoeia, important research papers were also Eve Mikone's *Deskriptiiviset sanat: määritelmät, muoto ja merkitys* (2002) about descriptive words and onomatopoeia, Anni Jääskeläinen's dissertation *Todisteena äänen kuva. Suomen kielen imitatiivikonstruktiot* (2013) about Finnish onomatopoeia and imitatives.

In the analysis the refrains could be divided in two: phrases that could have been taken from Russian and sentences taken straight from Russian. The analysis of the different phrases was broader because the phrases could be divided between the Russian language and Finnish onomatopoeia.

The first large group were the kalina-refrains that were found in many different variations, e.g. *kalina malina; vot(i) ka(a)lina, vot(i) ma(a)lina, ras kalina maja* etc. They are strongly Russian-originated and were originally used in love songs that talked about the sweet and bitter sides of marriage and love (Russ. *калина* 'arrowwood' *малина* 'raspberry'). Later its range of use has broadened and they have been important for maintaining the rhythm and speed of the song. Theoretically they could be classified

as part of Finnish onomatopoeia, where we can find a sound hierarchy *kilinä-kalina-kolina*, which all represent a sound of clatter, but *kilinä* is the highest sound, *kolina* the lowest and *kalina* somewhere in between. Unfortunately this theory did not work in my selection, because *kalina* never appeared alone and was surrounded by other words that make the phrase Russian-originated (*ras kalina, vot i/voti ka(a)lina, kalinuška maja, kalina timoja* etc).

Second group was *sellennoi saadu-* or *saadulmoi*-refrains. Linguistically they could be defined as Russian-originated, because *sellennoi saadu* = Russ. *зелёный сад* (Engl. 'green garden'). These refrains could be found in songs that talk about going through a village (especially how they were going through the village, either walking, dancing, in pairs or in a line etc). Usually these were sung in weddings, on church-related holidays and *praasnikkas* (parties, Russ. *праздник*).

The largest part of the selection was *rallatukset* (Finnish language for a jingle). There were many different types of *rallatus*, e.g. *rallalei (frallalei), liilee-lailee, salialelei*, also different exclamations (*hoi oo ohhoo*). Usually they do not have a semantic meaning, so they could be interpreted as onomatopoeic words (more accurately imitatives) and could be studied in the Finnish language context. Elsa Enäjärvi-Haavio has said that *rallatus* can also be found in Western Finnish songs and also in newer Swedish folk songs. It is possible to divide *rallatukset* into two: the ones in older folk songs (so called 'kalevalamittainen runo', they have more onomatopoeic background) and the ones in newer folk song (these have more Russian influences).

The next type was *luuli, oi dai/ai da, l'ole/lole* and *laadoi*-refrains. Theoretically they could also be classified under *rallatus*, but their appearance in the selection was more consistent and their form was more concrete. They were generally found in dance songs, which means that their function was to maintain the rhythm and speed of the song.

There were also a lot of Russian personal pronouns. Depending on the notation they could either be *moi/moja* that follow the Russian spelling (Russ. *мой/моя* 'my, mine') or *maja/majoi* (*моя/моей*) that follow the rules of Russian pronunciation. They could be often found in *kalina*-refrains where they had been attached to the previous word (*timoja, raselemoi*), but they can also be found independently (*lepetä moi peeloja*).

The appearance of Russian sentences in the folk song of Ingrian Finns and Southern Karelians was not very big, but they still add value to the paper, because there are a lot of mixed forms, where the verse was in Finnish (mainly dialectal, not written language) and refrain was in Russian, e.g.:

*Katri kuuluisa kuningas, Suotta teki Suomen linnoi,
Dai svéti kalinkoi ja drugoi kalobinkoi,
Suotta teki Suomen linnoi, Päättä kaupan puukasarmin,
Dai svéti kalinkoi, ja drugoi kalobinkoi.*

Qualitatively it shows that there are quite a lot Russian influence in the songs of Ingrian Finns and Southern Karelians. Linguistically it has enriched the vocabulary, but grammatically they have preserved the Finnish provenience. Culturally the songs have been influenced by Russian dance songs (chastushka), but have also preserved their own *runo*-songs. So the refrains could be seen as the combining elements between Finnish and Russian folk tradition and also between older and newer folk songs.

Mina, Maria Krinal
(sünnikuupäev: 08.01.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Voti kaalina moja, voti maalina moja: refrengit inkerinsuomalaisessa ja eteläkarjalaisissa kansanlauluissa,

mille juhendaja on Juha-Matti Aronen

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 27.05.2014